

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/317063052>

Uvod u islamsku ekonomiju i finansije: teorija i praksa [An Introduction to Islamic Economics and Finance: Theory and Practice

Book · January 2013

CITATIONS

3

READS

2,188

1 author:

[Edib Smolo](#)

Effat University

66 PUBLICATIONS 507 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

EDIB SMOLO

UVOD U
ISLAMSKU
EKONOMIJU
I FINANSIJE

teorija i praksa

Hfz. mr. Edib Smolo je rođen u Kaknju 1980. godine. Završio je “Elči Ibrahim-pašinu” medresu 1999. godine i iste godine je položio hifz pred komisijom Rijaseta islamske zajednice u BiH. Diplomirao je na fakultetu ekonomije i fakultetu islamskih nauka “Međunarodnog

islamskog univerziteta Malezija” u Maleziji 2003. godine. Na fakultetu ekonomije istog univerziteta je magistrirao 2007. godine, sa specijalizacijom u islamskim finansijama. Trenutno privodi kraju svoju doktorsku disertaciju na univerzitetu “Međunarodni centar za edukaciju u islamskim finansijama”, također u Maleziji.

Po završetku magisterija radio je kao stručni saradnik u VGT Osiguranju, te kao asistent na univerzitetu “Sarajevska škola za nauku i tehnologiju.” Od aprila 2009. godine se kao istraživač pridružio “Internacionalnoj šerijatskoj akademiji za istraživanja u islamskim finansijama” (ISRA) sa sjedištem u Kuala Lumpuru, Maleziji. Ova akademija je osnovana od strane centralne banke Malezije kako bi se putem stručnih naučno-istraživačkih radova pomogao daljnji razvoj islamskih finansija u Maleziji i šire. U februaru 2012. godine se pridružio novosnovanoj “Međunarodnoj islamskoj korporaciji za upravljanje likvidnošću” (IILM). Sve do marta 2013. godine u ovoj korporaciji je radio kao koordinator za šerijatska pitanja.

Objavio je veliki broj naučno-istraživačkih radova na temu islamskih finansija, uglavnom na engleskom jeziku, i aktivan je participant na vodećim konferencijama i simpozijima iz ovog polja. Bavi se i konsultantskim biznisom u oblasti islamskih finansija. S vremena na vrijeme održava specijalizovane treninge za bankare na teme vezane za islamske finansije, posebno islamsko tržište kapitala. U te svrhe je razvio i online trening program za jednu od vodećih međunarodnih islamskih banaka.

Uvod u
**slamsku
ekonomiju i
finansije**
teorija i praksa

EDIB SMOLO

SARAJEVO, 2013. GODINA

Edib Smolo

**UVOD U ISLAMSKU EKONOMIJU I FINANSIJE:
TEORIJA I PRAKSA**

Izdavač:

DOBRA KNJIGA

Štampa:

DOBRA KNJIGA, SARAJEVO

Za izdavača:

IZEDIN ŠIKALO

Za štampariju:

IZEDIN ŠIKALO

Urednik:

EDIB SMOLO

Tiraž:

1000

Tehničko uređenje i dizajn naslovne strane:

EDIB SMOLO

Copyright © 2013. Edib Smolo. Sva prava pridržana. Ni jedan dio ovog izdanja ne smije se pohranjivati u elektronske baze podataka, umnožavati ili javno reproducirati u bilo kojoj formi bez prethodnog pismenog dopuštenja izdavača, osim u slučajevima stručnih prikaza.

CIP - Katalogizacija u publikaciji Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى أَشْرَفِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ، نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ، أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ
 اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ، بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ، وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ، رَبِّ اشْرَحْ
 لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي، رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِكْرًا كَمَا
 حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ،
 رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ، رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيْ
 وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ، اللَّهُمَّ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ، اللَّهُمَّ عَلِّمْنَا مَا يَنْفَعُنَا، وَانْقَعْنَا بِمَا عَلَّمْتَنَا،
 وَرِزْقًا عَلِيمًا، اللَّهُمَّ ارِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اتِّبَاعَهُ وَارِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلًا وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ، وَأَدْخِلْنَا بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، آمِينَ!

*Hvala Allahu, Gospodaru svih svjetova. Neka je salavat i selam na Allahovog
 Poslanika, Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem, njegovu časnu porodicu i
 sve njegove ashabe. Utječem se savršenim Allahovim riječima od svakog zla koje
 postoji. Počinjem s imenom Allaha uz čije ime ne može nauditi ništa na Zemlji
 ni na Nebu, a On sve čuje i sve zna. Gospodaru moj, učini prostranim prsa moja
 i olakšaj zadatak moj; odriješ uzao sa jezika (kalema) moga da bi razumjeli
 govor moj! Gospodaru naš, ne kazni nas ako zaboravimo ili što nehotice učinimo!
 Gospodaru naš, ne tovari na nas breme kao što si ga tovario na one prije nas!
 Gospodaru naš, ne stavlja nam u dužnost ono što ne možemo podnijeti, pobriši
 grijehe naše i oprosti nam, i smiluj se na nas. Ti si Gospodar naš pa nam pomoz
 protiv naroda koji ne vjeruje! Gospodaru naš, oprosti nama i braći našoj koja
 su nas u vjeri pretekla i ne dopusti da u srcima našim bude imalo zlobe prema
 vjernicima; Gospodaru naš, ti si, zaista, dobar i milostiv! Gospodaru naš, oprosti
 meni, i roditeljima mojim, i svim vjernicima – na Dan kad se bude polagao račun!
 Gospodaru naš, mi znamo samo ono čemu si nas Ti poučio, Ti si Sveznajući i
 Mudri. Gospodaru naš, poduči nas onim što će nam koristiti i okoristi nas od
 onoga čime si nas naučio i povećaj nam znanje. Gospodaru naš, pokaži nam istinu
 istinom i učini nas njenim sljedbenicima i pokaži nam zabludu zabludom i udalji
 nas od nje. I uvedi nas Svojom milošću među Svoje dobre robove! AMIN!!!*

*Svim roditeljima, a posebno mome ocu Esadu i majci Nađiji na
njihovoj besprijevornoj podršci sve ove godine.*

رَّبِّ اَرْحَمُهُمَا كَمَا رَبَّيْتَانِي صَغِيرًا

*Gospodaru moj, Ti im se smilujbaš kao što su i oni mene
njegovalikad sam bio mali.*

(Noćno putovanje, 24)

Predgovor

HVALA PRIPADA UZVIŠENOM ALLAHU dž.š.,¹ Gospodaru svih svjetova. Neka je salavat i selam na Njegovog Poslanika i Miljenika, Muhammeda, *sallallahu alejhi ve sellem*,² negovu časnu porodicu i plemenite drugove, naše uzorite bosanske šehide, kao i na sve one koji nose iman u svome srcu i sa njim umiru. AMIN!

Islamska finansijska industrija je, iako relativno mlada, doživjela i još uvijek doživljava zavidan usjeh i razvoj kako u muslimanskim zemljama tako i na zapadu. Potražnja i interes za ovom industrijom i ponudom koju ona nosi sa sobom je sve veća iz godine u godinu. Iako se o ovoj industriji uveliko raspravlja u naučnim i industrijskim krugovima širom svijeta, na našim prostorima i na našim jezicima o ovoj temi se vrlo malo govori, a još manje radi. Literatura na bosanskom jeziku skoro pa da ne postoji, ako izuzmemo par knjiga od domaćih autora i nekoliko prevoda. Pored toga, jedina banka na prostorima Bosne i Hercegovine koja posluje na principima islamskih finansija jeste Bosna Bank International (BBI). I pored nepostojanja pravne infrastrukture

---

¹ Kratica dž.š. se koristi uz ime Uzvišenog Allaha i u cijelosti glasi *dželle šānuhu* ili *dželle še'nuhu* što bi u prevodu značilo "Uzvišen neka je On" ili "Slavljen neka je On."

² *Sallallahu alejhi ve sellem* se koristi uz ime Allahovog Poslanika u značenju "neka je mir i spas na njega." Uz imena Poslanikovih drugova ćemo koristiti rječicu "*radijallahu anhu*" (*anbuma* za dvojину, *anba* za žensko i *anbum* za množinu) što u prevodu znači "neka je Allah zadovoljan njime."

neophodne za uspješno poslovanje BBI banke i nezainteresiranosti struktura vlasti za promovisanje ovog finansijskog sektora, BBI banka je ostvarila zavidan uspjeh u dosadašnjem radu.

Ipak, da bi ova industrija još više zaživila na našim prostorima neophodne su dvije ključne stvari. Prvo, neophodna je bolja i jasnija uloga izvršne vlasti na promovisanju ove industrije i kreiranju adekvatnih zakonskih i drugih regulativa koje će olakšati razvoj ne samo BBI banke već i drugih islamskih banaka i finansijskih institucija koje bi željele da uđu na ovo tržište. Drugo, neophodno je strateški pristupiti marketingu i edukaciji javnosti vizavi ove industrije i njenih načela. Ovo je vjerovatno i najveća prepreka na daljnjem razvoju i uspjehu islamskih finansija na prostoru BiH, pa i šire. Neznanje je najveći neprijatelj svakom razvoju, a upravo su neznanje i neupućenost glavni razlozi sporog razvoja islamskih finansija u BiH za razliku od drugih zemalja, pa čak i nekih zapadnih, nemuslimanskih zemalja. Mišljenja sam da javnost u BiH, uključujući i predstavnike vlasti, nedovoljno poznaje osnove i djelatnosti ove industrije pa tako donosi preuranjen zaključak o njenoj (ne)validnosti i (ne)efikasnosti. Upravo ova knjiga ima za cilj da djelomično adresira ovaj problem i ponudi djelić svjetla u ovom mraku neznanja i neupućenosti. Knjiga pruža osnovno znanje o načelima, osnovama i praktičnim primjenama islamske ekonomije i finansija i, s Allahvom voljom, pomoći će izgradnji i širenju svijesti o ovoj industriji.

Ova knjiga je rezultat moga dugogodišnjeg studiranja i rada koji se usko vežu za islamsku ekonomiju, finansije i bankarstvo. Prije mnogo godina sam počeo razmišljati o pisanju jedne ovakve knjige koja će na jednostavan način približiti ovu tematiku našim prostorima pa i šire, ali su me obaveze i bojaz od ovog ogromnog izazova – koji mi se činio nepremostivim – stalno odvrćali od toga. Nemajući snage da se prihvatim ovog velikog izazova, odlučio sam da počnem sa malim koracima pisajući kraće članke koji će tematski obrađivati teme vezane za islamsku ekonomiju i finansije. Nadao sam se da ću na taj način vremenom steći iskustvo i napisati dovoljno članaka koji bi mogli da posluže kao dobra osnova za knjigu.

Tražio sam način da se obavežem na ovo pisanje jer se sam nikako nisam mogao natjerat. Prvo sam se davne 2003.-2004. godine, kao dodiplomski student na Međunarodnom islamskom univerzitetu Malezija, obratio

jednom uredniku islamskog magazina i ponudio mu da otvorimo kolumnu na ovu temu gdje bih sistemski, postepeno i detaljno opisao ovu disciplinu. Međutim, i pored moje velike zainteresiranosti, ova saradnja se nije ostvarila. Ponovo sam se, 2006. godine dok sam radio na svome magisteriju iz polja islamskih finansija, obratio redakciji jednog islamskog periodičnjaka koji je već tada objavljivao članke na ovu temu sa istom molbom. Nažalost, iz redakcije se nikada nisu usudili ni da odgovore na moj email. Tada sam se na neki način sam se predao i nisam više želio nikoga da gnjavim po tom pitanju.

Onda, sasvim slučajno (mada ništa nije slučajno), čitao sam neke članke o islamu općenito na određenim portalima i došao sam na ideju da ove članke počnem objavljivati online. Sa istim prijedlogom obratio sam se Senadu Biberu ispred portala Asocijacije za kulturu, obrazovanje i sport i on je, hvala Uzvišenom Allahu dž.š., imao sluha za ovaj prijedlog i pristao da krenemo s tim projektom. Bilo je to u maju prošle godine. Meni je ovo bilo dovoljno da se angažujem i počnem sa pisanjem. Želja mi je bila da krenem sa par članaka o osnovama islamskih finansija, ali se onda javila neka želja da ovo preraste u nešto veće. Razradio sam okvirno teme koje sam želio pokriti u ovom, već sada, projektu pisanja knjige.

Od tada pa sve do marta 2013. godine, predano sam radio na privođenju kraju ove knjige. U isto vrijeme sam učio i druge sofisticiranje softvere potrebne za adekvatno uređenje ove knjige jer sam želio sve da uradim sam i da se upoznam sa cijelim procesom. Kako je vrijeme prolazilo, sve više sam imao materijala pa je knjiga prelazila moja predviđanja. Zbog toga sam bio primoran da ograničim svoj prvobitni plan knjige i da određeni broj poglavlja izbacim. Ipak, i pored toga u knjizi sam, nadam se uz Allahovu pomoć, uspio pokriti glavne i najvažnije teme kojima se ova knjiga bavi.

Ukratko, u ovoj knjizi sam pokušao što preciznije opisati i pojasniti principe islamske ekonomije, finansija i bankarstva. Prvi dio je posvećen osnovama, odnosno filozofiji islamske ekonomije i rađanju ove discipline u moderno doba. S obzirom da se islamska ekonomija i finansije usko vežu za islam i islamska učenja (šerijat), od krucijalne je važnosti razumjeti glavna šerijatska učenja vezana za ovu disciplinu. Prema tome, drugi dio knjige se upravo bavi ovom tematikom i bazira se uglavnom na šerijatskih izvorima. Treći dio je vjerovatno i najinteresantiji za čitaoce jer on opisuje islamske

finansijske instrumente, njihovu teoretsku osnovu kao i praktičnu primjenu. Na kraju, četvrti dio ukratko adresira neke od problema sa kojima se suočava islamska finansijska industrija i ukazuje na neke smjernice kako ih prevazići.

U želji da što adekvatnije predstavim sva načela na kojima se baziraju islamske finansije, koristio sam se originalnom literaturom nudeći tako detaljnju listu materijala koja mogu poslužiti čitaocima za daljnje istraživanje o ovoj temi. Kada je riječ o kur'anskim ajetima i hadisima, onda sam ih navodio u originalnom tekstu, pa tek onda prevode. Kod prevoda kur'anskih ajeta koristio sam se prvenstveno prevodom od Korkuta, ali sam zbog adekvatnijeg prevoda značenja u nekoliko slučajeva odustao od ovog prevoda i preveo služeći se sa nekoliko prevoda da bih dobio najadekvatniji prevod. Kod hadisa sam se koristio već postojećim prevodima ovih hadisa, ukoliko je to bilo moguće, u protivnom sam hadise prevodio lično.

Ono čime ova knjiga obiluje jesu stručni nazivi ugovora i finansijskih instrumenata koja se izvode iz arapskog jezika. Prvobitno sam želio da transkripciju ovih naziva ostavim u njihovom originalu prema međunarodno-priznatoj šemi. Ipak, na kraju sam se opredijelio da uradim transliteraciju ovih naziva na bosanski jezik naglašavajući samo duge samoglasnike.

Ovom prilikom bih se želio zahvaliti svima onima koji su, na ovaj ili onaj način, učestvovali u realizaciji ovog projekta. Na prvom mjestu bih se zahvalio svojim roditeljima, ocu Esadu i majci Nađiji, kojima sam ovu knjigu posvetio, kao i svim roditeljima općenito. Njihova bezuvjetna podrška, ljubav i požrtvovanje svih ovih godina su ponajviše odgovorni za ovu moju knjigu i inače moj uspjeh do sada. Ne postoje riječi kojima bi im se mogao zahvaliti. Molim Allaha dž.š. da im podari iman, zdravlje i sreću na ovom svijetu, te *Džennet-i-Firdevs* na Ahiretu.

Ovom prilikom bih se zahvalio i Senadu Biberu koji me je svojim prostim gestom naveo da se napokon natjeram da se posvetim ovoj ideji koja se radala dugi niz godina. Tu su naravno i Izedin Šikalo i njegova Dobra Knjiga koji su se nemilosrdno bacili na posao pripreme ove knjige za štampu kako bi što prije bila dostupna javnosti. Zahvaljujem se i svome puncu koji mi je pomogao da malo bolje razumijem sav proces oko izdavaštva i skrenuo pažnju na neke tipfelere koje sam imao u prvobitnoj verziji ove knjige. Na kraju, moram se zahvaliti svojoj supruzi Anidi i kćerki Merjem koje su ponajviše

bile zapostavljene ovih 9-10 mjeseci dok sam aktivno radio na ovoj knjizi.

Na kraju, iako ova knjiga pruža dosta detaljan opis islamske finansijske industrije, nudeći teoretko ali i praktično objašnjenje, postoji još mnogo toga što bi se moglo napisati i o čemu bi se moglo govoriti. Ipak, prostor mi nije dozvolio da pokrijem svu tematiku koju sam prvobitno želio pokriti. Nastojao sam da što detaljnije predstavim ovu industriju i njene osnove, ali i pored toga moguće je da se neka greška omakne ili da eventualno pogriješim u svome opisu. Ipak, kao što to neko veoma lijepo reče: “Nisam više tako mlad da bih sve znao!” – tako sam i ja, radeći na ovoj knjizi spoznao koliko malo znam. Međutim, nadam se da će ovo moje skromno znanje biti od koristi onima koji budu čitali ovu knjigu da bolje razumiju ovu industriju i njene principe djelovanja.

Edib Smolo
24. mart 2013. godine
Kuala Lumpur

I. Dio

KRATAK PREGLED ISLAMSKE EKONOMIJE I FINANSIJA: TEORIJA I FILOZOFIJA

- ♣ Uvod u islamsku ekonomiju, finansije i bankarstvo
- ♣ Islamski ekonomski sistem
- ♣ Islamski finansijski sistem
- ♣ Epistemološka osnova finansija: konvencionalnih i islamskih
- ♣ Podjela rizika i islamske finansije
- ♣ Historijski pregled razvoja islamskog bankarstva i finansija
- ♣ Doprinos islamskih učenjaka ekonomskoj disciplini

Poglavlje I

UVOD U ISLAMSKU EKONOMIJU, FINANSIJE I BANKARSTVO

GLOBALNA FINANSIJSKA KRIZA JE uzdrmala međunarodni finansijski sistem širom svijeta i njene posljedice se još uvijek osjećaju. Zbog svoje težine i razmjera, ova kriza je dobila epitet 'najgore krize' još od Velike Depresije tokom 1930.-tih godina. Sada je, više nego ikada prije, jasno da savremeni konvencionalni, kapitalistički, finansijski sistem nije stabilan i da nevidljiva ruka (*invisible hand*) ne radi ono što njezini zagovornici tvrde da radi. Tvrdnja Minskog da stabilnost konvencionalnog finansijskog sistema pospješuje i promovise nestabilnost, tačnije njegova hipoteza poznata kao '*hipoteza finansijske nestabilnosti*' (*financial instability hypothesis*) postaje sve popularnija.¹

---

¹ Hyman P. Minsky, *Stabilizing an Unstable Economy* (New York: McGraw Hill, 2008).

Dugo razdoblje umjerenosti na finansijskim tržištima, zajedno s nekontrolisanim rastom kredita dovelo je do ove krize. Nekompatibilni rast kredita i duga, slabo regulisanje i supervizija, inovacije složenih finansijskih proizvoda, loše upravljanje i pogrešno ocjenjivanje rizika, nedostatak transparentnosti, grabežljivo i lihvarsko kreditiranje i ogroman leveridž – između ostalih – smatraju se glavnim krivcima za krizu.

Trenutna globalna finansijska kriza dovela je islamski finansijski sistem (IFS) u prvi plan kao moguću alternativu. Međutim, IFS nije potpuno imun na krizu pošto je i sam pogođen krizom, iako mnogo manje nego li konvencionalni sistem. Ovo ujedno ukazuje i na moguću povezanost između islamskog i konvencionalnog finansijskog sistema jer i IFS funkcioniše pod istim krovom i podložan je istim pravilima igre.

Neki kritičari smatraju IFS podsistemom konvencionalnog finansijskog sistema koji je uređen prema pravilima i propisima koji ne moraju uvijek biti u skladu sa šerijatom (islamskim pravom). Ovi kritičari ukazuju na to da kopiranje konvencionalnih mehanizama i primjenjivanje “šerijatskog šminkanja” ne prikazuje islamske finansije² u pravom svijetlu. Umjesto toga, islamska finansije su podređene konvencionalnom finansijskom sistemu i kao takve nisu u stanju obavljati svoju glavnu funkciju – a to je dijeljenje rizika (*risk sharing*).³

Samim tim što su islamske finansije kao disciplina veoma mlade, suočavaju se sa velikim izazovima. Način na koji islamska finansijska industrija (IFI) odreaguje na ove izazove će uveliko uticati na to da li će IFS postati “značajna alternativa konvencionalnim sistemu.”⁴

---

² ‘Islamske finansije’ je opći termin koji se odnosi na islamsku ekonomiju, finansije i bankarstvo. U ovoj knjizi, ovaj termin će se koristiti u tom smislu.

³ Da li i koliko islamske finansije trebaju da budu bazirane na principu raspodjele rizika i da li je to jedini modalitet koji se primjenjuje u islamskom finansijskom sistemu će biti tema posebnog članka.

⁴ Koshy Zacharia Karuvelil, “Islamic Finance: Sustaining Success,” in *Islamic Finance: Local Challenges, Global Opportunities – Proceedings of the Third Harvard University Forum on Islamic Finance* (Cambridge, Massachusetts: Center for Middle Eastern Studies, Harvard University, 2000), 155.

RESTRUKTURIRANJE GLOBALNOG FINANSIJSKOG SISTEMA I ULOGA ISLAMSKE PARADIGMA

Dok globalna kriza i dalje potresa svijet, posebno Evropu, osjeća se potreba za ozbiljnom revizijom trenutačnog finansijskog sistema. Apel za restrukturiranje finansijskog sistema nije nova vijest jer je to već u nekoliko navrata bila glavna tema, ali uglavnom nakon finansijskih kriza koje pogađaju svijet skoro svakih desetak godina. Jedan od zagovornika restrukturiranja finansijskog sistema jeste i bivši premijer Malezije, Tun Dr. Mahathir Mohammad, koji je otvoreno kritikovao arhitekturu međunarodnog finansijskog sistema, posebno nakon azijske krize koja je pogodila azijske zemlje, uključujući i Maleziju.

Ekonomsko-finansijski sistem te njegove paradigme su se razvijale kroz stoljeća od antičkih i srednjovjekovnih muslimanskih učenjaka do merkantilista, klasičnih i neoklasičnih ekonomista, pa sve do razvoja modernih ekonomskih sistema, kao što su kapitalizam i socijalizam. Oba ova sistema dijele isti svjetonazor ili pogled na svijet. Međutim, njihove strategije se uveliko razlikuju. Čapra (Chapra) tvrdi kako ova dva sistema i pored kontinuirane 'revizije' kroz koju su prošli i obilja svojih resursa u mogo čemu nisu usjeli ostvariti svoje materijalne ciljeve. Neuspjeh ova dva sistema nije rezultat nekih vanjskih faktora nego je to očekivana posljedica propusta u njihovom svjetonazoru i strategijama.⁵ S propašću socijalizma i završetkom Hladnog rata, kapitalizam – zajedno sa svojom paradigmom – je izašao kao pobjednik i model za ostatak svijeta. Međutim, pohlepa i sebičnost kapitalističkog finansijskog sistem doveli su do sadašnje krize. Stoga se javlja potreba za revizijom trenutnog finansijskog sistema.

Imajući ovo u vidu, Kahf je mišljenja da je islamska ekonomija samo jedan od ogranaka ekonomske nauke i ne može se smatrati posebnom naukom.⁶ Međutim, mnogi autori smatraju kako se islamska ekonomija razlikuje u mnogo čemu od gore navedena dva sistema i da se zasniva na posebnim načelima i svjetonazoru koji svoj identitet crpe iz Kur'ana i Sunneta Poslanika,

⁵ M. Umar Chapra, "The Need for a New Economic System," *Review of Financial Economics* 1, no. 1 (1991): 11.

⁶ Monzer Kahf, "Islamic Economics: Notes on Definition and Methodology" *Review of Islamic Economics*, no. 13 (2003): 25-26.

Naša analiza se temelji na pretpostavci da unutar islamske ekonomije postoje specifični odgovori na raznorazna ekonomska pitanja. Temeljne pretpostavke na kojima se temelje neo-klasične ili socijalističko-komunističke paradigme nisu u stanju objasniti muslimanski svjetonazor kada je riječ o ekonomskim pitanjima. Ipak, to ne znači da su svaka institucija i praksa koje se primjenjuju u tim sistemima neislamskog karaktera jer postoje pretpostavke i ideje koje su zajedničke za sve sisteme. Ipak, islamska ekonomija sa svojim specifičnim izvorima i karakteristikama ima svoj vlastiti identitet koji se, u najmanju ruku, principijelno razlikuje od postojećih paradigmi koje ne mogu u potpunosti odgovoriti na potrebe islamskog ekonomskog sistema.

Ukratko, islamska ekonomija i finansije nisu neutralan sistem vrijednosti kao što je slučaj s konvencionalnim ekonomskim i finansijskim sistemom. Ovdje je vrijedno spomenuti sljedeću izjavu Čapre gdje kaže:

“Islamska ekonomija temelji se na paradigmi koja nije sekularne i neutralne vrijednosti. Ona tretira sva ljudska bića kao Božije namjesnike koji su međusobna braća. Svi resursi koji stoje na raspolaganju ljudima su povjerenje [*emanet*] i moraju se koristiti za dobrobit svih u skladu s vrijednostima koje pruža šerijat. Međutim, blagostanje u islamu nije funkcija samo materijalnih dobiti i neograničene konzumacija. To je prije svega funkcija uravnoteženog zadovoljavanja materijalnih i duhovnih potreba svakog pojedinca. To se može postići aktualiziranjem *mekāsīd eš-šeri'a* (ciljeva šerijata).”⁸

Definisanje paradigme

Paradigma se može definisati kao “koncept stvarnosti koji informira sve misli u svom referentnom okviru sve dok se nezaobilazne činjenice o stvarnosti ne sukobe s njom i uzrokuju da njeni sljedbenici odbace ovu prvu paradigmu

---

⁷ Vidi Chapra, “The Need,” 11; M. A. Mannan, “Islamic Economics as a Social Science: Some Methodological Issues,” *Journal for Research in Islamic Economics* 1, no. 1 (1403/1983): 42.

⁸ M. Umer Chapra, “Relevance and Importance of Islamic Economics,” in *Lessons in Islamic Economics*, ed. Monzer Kahf (Jeddah: Islamic Research and Training Institute (IRTI). Seminar Proceedings No. 41, 1998), 104-05.

i prihvate neku drugu.”⁹ Kuhn (Thomas Kuhn) na jednom mjestu definiše paradigmu kao “prihvaćen model ili strukturalni šablon” dok je na drugom mjestu definiše kao “ono što dijele članovi znanstvene zajednice, i obrnuto, znanstvena zajednica se sastoji od ljudi koji dijele paradigmu.”¹⁰

Tako na primjer, Tomas Kuhn i Imre Lakatos, koji su najpoznati kritičari pozitivizma, tvrde da se teorije ne odbacuju i zamjenjuju samo zato što se u više navrata utvrdi njihova netačnost kroz empirijsko testiranje. Naprotiv, teorije su podvrsta većih “paradigmi” (Kuhn) ili “znanstveno-istraživačkih programa” (Lakatos) koji se ne mogu opovrgnuti empirijskim testiranjem. Tako, znanost napreduje putem “znanstvenih revolucija” (Kuhn) ili “smjenom znanstveno-istraživačkog programa” (Lakatos) kada se postojeće “paradigme” ili “znanstveni programi” zamjenjuju superiornijim.¹¹

Kuhn promjenu paradigme naziva “znanstvenom revolucijom” ili “paradigmatskom revolucijom” koja se događa kada postojeća paradigma ne uspijevaju obuhvatiti i objasniti cijelokupnu stvarnost i zbog toga njezine pristaše odbacuju i zamjenjuju tu paradigmu novom paradigmom. Sve ovo ukazuje na to da znanje nije statično jer ono s vremenom napreduje.

Potreba za novom paradigmom

Uzimjući u obzir finansijsku krizu u kojoj se nalazi moderno društvo, s pravom možemo reći da je to jedan od dokaza da paradigma tržišne ekonomije nije ispravna i da treba da se reformuliše. Islam kao životni put i uputa cijelom čovječanstvu ima potencijal da ponudi jednu novu (staru) paradigmu koja će se koristiti za izgranju jednog novog finansijskog sistema. Čak je i Vatikan, u jeku finasijske krize 2008.-2009. godine, kritizirao slobodno-tržišni model

⁹ Muhammad Arif, “The Islamization of Knowledge and Some Methodological Issues in Paradigm Building: The General Case of Social Science with a Special Focus on Economics,” in *15th Annual Conference of the Association of Muslim Social Scientists* (Indianapolis, USA 1986).

¹⁰ Vidi Thomas S Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 3rd ed. (Chicago & London: University of Chicago Press, 1996). 23 i 176.

¹¹ Jon D Wisman, “Toward a Humanist Reconstruction of Economic Science,” *Journal of Economic Issues* 13, no. 1 (1979): 26; Vidi također Arif, “The Islamization of Knowledge and Some Methodological Issues in Paradigm Building: The General Case of Social Science with a Special Focus on Economics.”

zbog toga što se ovaj model u protekla dva desetljeća previše i u negativnom smislu razvio. Nadalje, Vatikan poziva za restrukturiranje finansijskog sustava oslanjajući se na etička načela na kojima se temelje islamske finansije.

Sve ovo ukazuje na potrebu razvoja islamske paradigme. Međutim, važno je napomenuti da se o islamskoj ekonomskoj paradigmi govorilo i ranije. Ipak, trenutna ekonomska i finansijska situaciju, u kojoj se nalazi cijeli svijet, nudi jedinstvenu priliku da se izvrše fundamentalne izmjene u načinu na kojem funkcioniše kako konvencionalni tako i islamski finansijski sistem.

Prije više od dvadeset godina, Muhammed Arif, tada doktorant u SAD-u, skrenuo je pažnju na potrebu izgradnje islamske paradigme i njezine važnosti. Nažalost, njegova vizija i ideje su pale na gluhe uši jer niko nije prišao ovom problemu ozbiljno. Njegove spoznaje i ideje su bile važne tada, ali sada su vjerovatno još važnije.

Zapadna paradigma koja se temelji na materijalizmu – tvrdi Arif – nudi samo ograničen svjetonazor i određenu teoriju znanja. Ona se oslanja na nevidljivu ruku (*invisible hand*) i slijedi ideologiju ličnog interesa, a ovo dvoje su i doveli do sadašnje krize. Kao prvo, lični interesi, pohlepni i profitom motivirani pojedinci (investitori, banke i korporacije koje su u potrazi za većim profitom uglavnom špekulirali na tržištu) su koristili sva sredstva kako bi stekli ekstra profit te zanemarili svoju obavezu da vrše neophodnu provjeru. Njihova žeđ za dodatnom zaradom ih je dovela do toga da su davali kredite čak i onim pojedincima koji nisu bili u stanju da ga otplaćuju. Kao drugo, nevidljiva ruka i slobodna-tržišna ekonomija nisu uspjeli da se prilagode situaciji i da nas upozore na cunami koji je zadesio finansijsko tržište. Ako je teorija slobodnog tržišta istinita, onda mi ne bi trebali biti suočeni sa ovim problemom uopće.

Prema tome, očigledno je da paradigma slobodnog tržišta nije efikasna i da trebamo novu paradigmu. Ova nova paradigma mora imati dublje karakteristike koje mogu odgovoriti na pitanja koja su se pojavila kao rezultat ove krize. Treba nam sveobuhvatni pristup ili svjetonazor s jasnom vizijom koji će podržati pravdu, odgovornost, transparentnost, pravednost i moral koji su izgubljeni prije mnogo godina u potrazi za maksimiziranjem profita.

Danas ne samo da je savremena ekonomija i njen opstanak doveden u

pitanju, nego se i muslimani nalaze na raskršću. Ovo je ujedno i prilika za *Ummet* da se uspne na svjetski tron. Međutim, muslimanski učenjaci moraju biti vrlo oprezni kako bi izbjegli pogreške koje je napravio savremeni ekonomski sistem. To znači da ova nova paradigma ne bi trebala da bude zasnovana na pepelu klasičnih ili savremenih ekonomskih teorija i praksi. To jednostavno znači da ukoliko bi se ova paradigma implementirala onda muslimani ne smiju nastaviti s kopiranjem fenomena koji su prvobitno i prouzrokovali ovaj finansijski nered.

Dakle, postoji prijevika potreba za svježim idejama i inovativnim pristupima za rješavanje ovih pitanja. Ovo vrijedi za sve islamske discipline općenito, a posebno za islamske finansije. Nastavljajući s kopiranjem konvencionalnih načina finansiranja i njihovo ugrađivanje u islamsku finansijsku arhitekturu kroz *šerijatizaciju* će dovesti islamske finansije u ćorsokak te će se na kraju stopiti s konvencionalnim sistemom što će u konačnici dovesti do kolapsa. Prema tome, potreban je dobar temelj i jasna vizija kako bi se oslobodili ovih opasnih i teških vremenskih prilika.

Ukratko, islam u cjelini, koji obuhvaća sve sfere života, može pružiti jednu novu, alternativnu paradigmu. U stvari, islam sam po sebi je neizbježno jedina sveobuhvatna paradigma koja se može uhvatiti u koštac sa nadolazećim pitanjima. Međutim, do muslimanskih učenjaka je kako će predstaviti tu paradigmu i da li će uspjeti u dovođenju islama na središte svjetske scene. Kako stvari sada stoje, evidentan je raskorak između onoga što islam podučava i onoga što se u praksi može vidjeti. Ovo je upravo ono o čemu Askari *et al.* govore kada kažu:

Međutim, postoji paradigmatki jaz između onoga što islam podučava i stvarnog ponašanja tržišta. S toga, djelovanja vlade (i institucija koje vlada kreira) koja imaju za cilj popravljavanje deficita u informativnom, izvršnom i rukovodstvenom ponašanju i smanjenje troškova vezanih za sudjelovanje na berzi moraju biti jači i sveobuhvatniji nego što su danas. Ove politike, djelovanja i ustanove moraju posjedovati sposobnost, efikasnost i mogućnost sprovođenja istih, tako da mogu izazvati vrstu ponašanja koje približno odgovara onom [ponašanju] koje se očekuju ukoliko se učesnici na tržištu ponašaju u skladu s islamskim pravilima.¹²

¹² Hossein Askari et al., *Risk Sharing in Finance: The Islamic Finance Alternative* (Singapore: John Wiley & Sons (Asia), 2012). 122-23.

Islamska ekonomija, kako smo to ranije spomenuli, se zasniva na paradigmi koja za svoj primarni cilj ima socio-ekonomsku pravdu. Zato je na nama da pokažemo i sebi a i drugima da savremeni čovjek može da živi u miru, zadovoljavajući svoje ovosvjetske potrebe, a sve u skladu sa islamskom paradigmom koja zagovara pravdu, jednakost i daje prednost ljudskim vrijednostima nad materijalnim dobrima.

KRATAK OPIS ISLAMSKIH FINANSIJA

Pod pojmom islamske finansije općenito misli se na finansijske aktivnosti koje su vođene učenjima šerijata (islamskog prava). Lingvistički, riječ šerijat je arapski izraz koji doslovno znači ‘put ka pojilu,’ ‘jasna putanja kaju treba slijedit’ ili još preciznije ‘put koji vodi do izvora.’ Iz ovoga možemo razumjeti da je šerijat put kojim vjernik mora ići kako bi dobio smjernice na ovom svijetu i spas na sljedećem.

Primarni izvori šerijata su Kur’an i sunnet. Sunnet je arapska riječ koja znači ‘običaj’, ‘postupak’ ili ‘praksa.’ Tehnički, ovaj pojam se odnosi na ono što je prenešeno da je Poslanik Muhammed, *sallallahu alejhi ve sellem*, rekao, učinio, ili prešutno odobrio. Nakon Kur’ana i sunneta slijede konsenzus pravnika (*idžmā*) i analogija (*kijās*). Šerijat strogo zabranjuje plaćanje i primanje kamate (*ribā*). Međutim, opisivati islamski ekonomski i finansijski sistem jednostavno kao “beskamatni” ne odražava istinitu i cjelovitu sliku ovog sistema.¹³ Islam općenito, a posebno islamske finansije i bankarstvo, zalažu se za očuvanje vlasničkih prava, ističući etičke standarde, dijeljenje rizika, kao i promovisanje socio-ekonomske pravde.¹⁴ Štaviše, ne samo da investicijske aktivnosti moraju biti u skladu s etičkim načelima šerijata, one također trebaju uzeti u obzir i javni interes (*mesālih* množina od *masleha*).

Principi islamskih finansija su se prakticirali u muslimanskom svijetu stoljećima. Pojam “islamski finansijski sistem” je relativno mlad i nastao

---

¹³ Zamir Iqbal, “Islamic Financial Systems,” *Finance & Development*, June 1997.

¹⁴ Bala Shanmugam and Zaha Rina Zahari, *A Primer on Islamic Finance* (Charlottesville, VA: Research Foundation of CFA Institute, 2009); Hossein Askari, Zamir Iqbal, and Abbas Mirakhor, *Globalization and Islamic Finance: Convergence, Prospects, and Challenges* (Singapore: John Wiley & Sons (Asia) Pte. Ltd, 2010).

je sredinom 1980.-ih.¹⁵ Ipak, od svog osnutka prije četrdesetak godina, a posebno u posljednjem desetljeću, IFI se razvila u respektabilan i važan dio međunarodnog finansijskog sistema. Kao rezultat toga, IFI-u danas čine islamsko bankarstvo, *tekāful* (osiguranja) i tržišta kapitala.¹⁶

Iako su se islamski finansijski instrumenti koristili kroz historiju, prvi eksperimenti s islamskim bankama su se desili mnogo kasnije, tokom 1960.-ih i 1970.-ih godina. *Mit Ghamr*, koja je osnovana u Egiptu 1963. godine, se smatra prvom islamskom bankom. Nakon toga, 1967. godine je osnovana Društvena banka Nasir (*Nasir Social Bank*) i to je bila prva društvena banka koja je poslovala u skladu s načelima šerijata.

Danas, islamske finansije privlače kako muslimane tako i nemuslimane širom svijeta. Svjetsko tržište za takozvanim 'šerijatski-saglasnim' (*Shari'ah-compliant*) finansijskim proizvodima neprestano raste i na kraju 2010. godine šerijatski-saglasna imovina je iznosila nekih 1,130 milijardi dolara, uz porast od 21% u odnosu na prethodnu godinu.¹⁷ Prema neslužbenim podacima, IFI ima godišnju stopu rasta oko 15-20%, što je daleko veća stopa rasta od godišnje stope rasta konvencionalne finansijske industrije.

Prema magazinu *Islamski bankar* (*Islamic Banker*), danas postoje dva modela islamskih finansija. Prvi podrazumjeva sistematski pristup razvoju islamskih finansija kao što je to slučaj s Malezijom i njenim dvostrukim bankarskim modelom. Prema ovom modelu, konvencionalne i islamske finansije funkcionišu rame uz rame s odvojenim (ipak sličnim) pravilima i propisima koji ih uređuju. Drugi model je poznat i kao *ad hoc* pristup "gdje niti vlada niti regulator priznaju potrebu za samostalnim islamskim bankarstvom i regulatornim okvirom, a kamoli zakonima koji će to omogućiti."¹⁸

Da bi u potpunosti shvatili islamski ekonomski i finansijski sistem, potrebno

¹⁵ Iqbal, "Islamic Financial Systems.;" Tarek S. Zaher and M. Kabir Hassan, "A Comparative Literature Survey of Islamic Finance and Banking," *Financial Markets, Institutions & Instruments* 10, no. 4 (2001).

¹⁶ "Islamic Finance and Global Financial Stability," (Islamic Financial Services Board, Islamic Development Bank, and Islamic Research and Training Institute, April 2010).

¹⁷ Za više detalja pogledaj Duncan McKenzie, "Islamic Finance: March 2012," in *Financial Markets Series* (London: The UK Islamic Finance Secretariat (UKIFS), 2012, March).

¹⁸ Islamic Banker, "Prospect and challenges for Islamic Finance in 2010: Fault lines of the Islamic finance industry," *Islamic Banker* January-February, no. 168-169 (2010): 2.

je da se поближе upoznamo sa principima, modalitetima, vrijednostima i mogućnostima ovog sistema. U nastavku ćemo ukratko prikazati osnove islamske ekonomije i finansija. Potom ćemo pokušati definisati islamsku ekonomiju kao nauku i ukazati na njena temeljna načela.

SAŽETAK

U ovom knjizi namjenjenom islamskoj ekonomiji i finansijama općenito pokušaćemo da ukratko prikažemo šta su to islamska ekonomija i finansije i na kojim temeljima se zasniva ova naučna disciplina koja privlači sve više pažnje i interesa diljem svijeta. Nadamo se da ćemo na ovaj način doprinjeti širenju spoznaje o ovom sistemu za koji se smatra da može ponuditi alternativu posrnulom konvencionalnom, kapitalističkom sistemu. Isto tako, nadamo se da ćemo ovim putem otkloniti predrasude o ovoj tabu temi kod nas pa i šire. Molimo Allaha dž.š. da nam u tome pomogne i olakša. *Amin!!!*

Poglavlje II

ISLAMSKI EKONOMSKI SISTEM

ISLAMSKA EKONOMIJA KAO NAUČNA disciplina je veoma mlada i o njoj se nije mnogo govorilo na našim prostorima. Međutim, o islamskoj ekonomiji se aktivo piše i govori zadnjih trideset-četrdeset godina. Tačnije rečeno od *Prve međunarodne konferencije o islamskoj ekonomiji*, održanoj u Mekki 1976. godine. Od tada pa sve do danas, o islamskoj ekonomiji su pisali i još uvijek pišu mnogi širom svijeta. Bezbrojna su djela, knjige i članci objavljeni na tu temu; seminari i konferencije se održavaju širom svijeta sa ciljem upoznavanja i diskutovanja o islamskoj ekonomiji i islamskim finansijama.¹

Iako je do sada napisano mnogo djela na ovu temu, još uvijek postoji jedna

---

¹ Ovaj članak je ažurirana verzija ranijeg članka objavljenog u magazinu "Novi Horizonti." Edib Smolo, "Islamska Ekonomija Nije Ni Kapitalistička Niti Socijalistička," *Novi Horizonti* 2005, Novembar, 52-53.

doza konfuzije kada je riječ o definisanju pojedinih nauka koje nose prefiks „islamske“, kao na primjer „islamska ekonomija“ ili „islamske finansije.“ Jedan od glavnih razloga ove konfuzije jeste tendencija da se različiti aspekti sistema promatraju izolovano jedan od drugog, bez da se promatraju u cjelini. Tako na primjer, „islamske finansije“ za mnoge predstavlja sistem koji zabranjuje kamatu (*ribā*). Međutim, ovo površinsko opisivanje islamskih finansija je ne samo netačno već je i izvor još većih konfuzija.²

Islamsko bankarstvo i finansije, u odnosu na islamsku ekonomiju, su daleko poznatije među širim masama ljudi, za razliku od islamske ekonomije, jer je vremenom pažnja sve više usmjerivana prema njima. Ne razlikujući ove dvije grane nauke, mnogi smatraju da one predstavljaju jedno te isto. Donekle, sličnost među njima postoji jer je islamska ekonomija temeljna osnova islamskog bankarstva i finansija. Progres islamskog bankarstva i finansija uveliko zavisi od progressa islamske ekonomije i islamske ekonomske misli.³ Međutim, evidentno je danas da su se islamske finansije mnogo više razvile nego što je to slučaj sa islamskom ekonomijom. Na ovo ukazuju mnogi autori i ekperti smatrajući da ovaj jaz treba premostiti što prije kako se razvoj cjelokupnog islamskog ekonomskog sistema ne bi ugrozio.

ULOGA VJERE (*DIN-I-ISLAMA*) U ISLAMSKOJ EKONOMIJI

Religija i ekonomija su veoma bliske jedna drugoj. Prema Kahfu čak i na zapadu, historijski govoreći, sve do 18. stoljeća ekonomija nije bila odvojena od religije.⁴ Međutim, danas je za savremenu (zapadnu kapitalističku) ekonomiju nepojmljivo da religija može uticati na ekonomske aktivnosti. Razlog tome leži u samom procesu sekularizacije kada je došlo do podjele između sekularnog i vjerskog pogleda na svijet. Sve do ove podjele evropski ekonomisti su bili sveštenici i teolozi. Neki od kršćanskih teologa koji su

---

² Zamir Iqbal and Abbas Mirakhor, *An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice* (Singapore: John Willey & Sons (Asia), 2007), 1; Zamir Iqbal, “Islamic Financial Systems,” *Finance & Development*, June 1997, 42.

³ Hossein Askari, Zamir Iqbal, and Abbas Mirakhor, *New Issues in Islamic Finance and Economics: Progress and Challenges* (Singapore: John Wiley & Sons (Asia) Pte. Ltd, 2008), 211.

⁴ Vidi Monzer Kahf, “Islamic Economics System – a Review,” in *Readings in the Concept and Methodology of Islamic Economics*, ed. Aidit Ghazali and Syed Omar (Kuala Lumpur: Pelanduk Publications, 1989), 69.

ostavili ogroman trag kako u filozofiji tako i u ekonomiji (posebno skolastičkoj ekonomiji) i drugim znanostima bili su Tomas Akvinas (Thomas Aquinas) i Sveti Agustin (St. Augustine). Uticaj kršćanstva i crkvenog učenja se i danas može osjetiti u savremenoj ekonomiji.⁵ Iz ovoga vidimo da su religija i ekonomija bile nekad jedno tijelo ili bolje rečeno pripadale su istom sistemu.

Revil (Reville) definiše religiju kao “određivanje ljudskog života u skladu sa sponom između ljudske duše i misteriozne Duše čiju dominaciju nad sobom i svijetom čovjek prepoznaje i prema kome se on voli osjećati privrženim.”⁶ A Majkl Majer (Michel Mayer) definiše religiju kao “skup vjerovanja i pravila koja moraju da nas vode u našem odnosu s Bogom, drugim ljudima i samim nama.”⁷

Shvatanje i poimanje ‘religije’ (*dīn*) od strane islamskih učenjaka se ne može porediti sa pojmom religije kako je ona (religija) shvaćena na zapadu danas. Riječ *dīn* podrazumjeva usklađivanje čovjekovog ponašanja u skladu sa određenim vjerovanjima i zapovjedima,⁸ dok riječ islam ukazuje na podređivanje čovjekovog ponašanja šerijatu i šerijatkih normama.⁹ Prema profesoru Nakib El-Attasu (Syed Muhammad Naquib Al-Attas) samo ime *islam* je samo po sebi definicija religije. On veli: “Samo ime religije, *islam*, je u stvarnosti definicija religije: *pokoravanje Bogu*. Već u samoj ideji pokoravanja, osjećaj, vjerovanje i akcija se podrazumjevaju, ali osnovni temelj u čovjekovom činu pokoravanja Bogu je njegov osjećaj zaduženosti prema Bogu zbog Njegovog poklona egzistencije...”¹⁰ Prema Vatu (Watt) riječ *dīn* se odnosi na “...kompletan način života ... pokriva i privatni i javni/društveni život čovjeka, prožima se cijelom strukturom društva, uključujući teološke dogme, forme obožavanja, političke teorije i detaljan kôd ponašanja, uključujući čak

⁵ Za više detalja o uticaju kršćanstva na ‘ekonomskog čovjeka’ vidi Muhammad Arif, “Towards Establishing the Microfoundations of Islamic Economics: The Basis of the Basics,” *ibid.*, 88-90.

⁶ Citirano u Monzer Kahf, “Islamic Economics and Its Methodology,” *ibid.*, 40.

⁷ “Islamic Economics.”

⁸ Muhammad Abdallah Draz, *Al Din [the Religion]*, 2nd ed. (Kuwait: Dār al-Ālam, 1970), 31-36.

⁹ Ibn Manzur, *Lisan Al Arab*, vol. 12 (Beirut: Dar Sader, n.d.), 293.

¹⁰ Syed Muhammad Naquib Al-Attas, *Islam and the Philosophy of Science* (Kuala Lumpur: International Institute of Islamic Thought and Civilization (ISTAC), 1989), 1.

i stvari koje bi evropljanin klasificirao kao higijena ili etika...”¹¹

DEFINICIJA EKONOMIJE

Savremenu ekonomiju možemo definisati kao “...društvenu nauku koja se bavi efikasnim korištenjem oskudnih resursa da bi se postigla maksimalna satisfakcija ekonomskih želja (potreba).”¹²

Iz definicije vidimo da pojmovi oskudica i potrebe (želje) igraju veoma važnu ulogu u ekonomiji. Prema tome vidimo da se savremena ekonomija bazira na dvije pretpostavke: (i) na pretpostavci o univerzumu – ograničenje resursa; i (ii) na pretpostavci o čovjeku – neograničene potrebe (želje).¹³

Ekonomija kao nauka i ekonomski sistem (ma kakav taj sistem bio npr. kapitalistički, komunistički/socijalistički ili islamski) su suočeni sa sljedećim temeljnim pitanjima: Šta proizvoditi? Za koga proizvoditi? Koliko proizvoditi? Na koji način proizvoditi (najefikasnije) i kako distribuirati? Kako smanjiti stopu nezaposlenosti i inflaciju? Kako promovisati ekonomski razvoj sa postojećom radnom snagom i kapitalom?¹⁴ Prema tome, zbog oskudnih resursa i neograničenih želja, ljudi su prinuđeni da biraju i donose odluke vizavi gore spomenutih pitanja. Da bi donijeli pravilne odluke ljudi moraju posjedovati znanje. Zbog ovog znanja i donošenja odluka, čovjek je time zauzeo centralnu temu kojom se bavi ekonomija.

Različiti ekonomski sistemi različito prilaze ovim centralnim pitanjima. Tako na primjer, tržišno-orijentirani, zapadni ekonomski sistem se zasniva na sljedećim pretpostavkama: mušterije/kupci se ponašaju racionalno tako što kupuju robu i usluge po najnižoj mogućoj cijeni kako bi povećali svoju

---

¹¹ Mohamed Aslam Haneef, “Islam, the Islamic Worldview, and Islamic Economics,” *IIUM Journal of Economics and Management* 5, no. 1 (1997): 40.

¹² Campbell R. McConnell and Stanley L. Brue, *Economics: Principles, Problems, and Policies*, 16th ed. (New York: The McGraw-Hill Companies, 2005), 3.

¹³ Vidi Saiful Azhar Rosly, *Critical Issues on Islamic Banking and Financial Markets* (Kuala Lumpur: Dinamas, 2005), 4.

¹⁴ Vidi *Critical Issues on Islamic Banking and Financial Markets* (Kuala Lumpur: Dinamas, 2005), 5; Također vidi Arif, “Towards Establishing the Microfoundations of Islamic Economics: The Basis of the Basics,” 82; Askari, Iqbal, and Mirakhor, *New Issues in Islamic Finance and Economics: Progress and Challenges*, 211.

individualnu korist; firme ili proizvođači proizvode ono što se traži na marketu po najnižoj mogućoj cijeni kako bi povećali svoju dobit; a u savršeno konkurentnom tržištu, interakcija između ove dvije strane (mušterija i proizvođača) proizvodi optimalno rješenje za sva ekonomska pitanja. Minimalna uloga države može biti neophodna u slučaju da dođe do nekih vanrednih situacija koje utiču na ekonomske aktivnosti. Ovo optimalno rješenje, međutim, ne nudi nikakav sud kada je u pitanju blagostanje pojedinih članova društva, ne uzima u obzir blagostanje budućih generacija i pretpostavlja da postoji savršena harmonija između interesa pojedinaca i interesa društva. Kao rezultat toga, iako potrošnja i proizvodnja mogu na izgled biti blizu planiranog optimuma, blagostanje budućih generacija može biti ugroženo radi sebične koristi sadašnjih generacija ili čak da pojedini slojevi društva imaju male ili nikakve uslove za život. Prema tome, zapadni ekonomski model se fokusira na usko definisanu ekonomsku efikasnost, prihvata sebičnu narav čovjeka i suzdržava se od bilo kakve presude zasnovane na ličnim mjerilima (*value judgment*).

S druge strane, za vrijeme bivšeg Sovjetskog Saveza, zapadni ekonomski sistem je jednostavno odbačen zato što je smatran nepravednim prema širim masama društva i prema napretku društva općenito. U komunističkom/socijalističkom sistemu, država je bila ta koja je određivala šta će proizvođači proizvoditi, kako će to proizvoditi i kako će dijeliti ekonomski plijen. Očigledan rezultat svega toga je bila ekonomska neučinkovitost koja je rezultirala neprihvatljivom stopom rasta, robom i uslugama za koje kupci nisu bili zainteresirani, državom koja je ugasila individualnu motivaciju i želju za razvojem, te univerzalnim ekonomskim siromaštvom. Iako je Sovjetski pristup gore navedenim pitanjima imao za cilj postizanje socijalno-ekonomske pravde i promovisanje društvenih ciljeva davajući veću ulogu državi, sve što su na kraju postigli bio je ekonomski kolaps.

Uglavnom, a o tome nam govori Kahf, svaki ekonomski sistem se sastoji od tri komponente: "...temeljne filozofije i ideologije; skupa aksioma, pretpostavki i općih načela koji proizilaze iz ideologije; i skupa operativnih pravila koja, kada se primjene na ljudske i materijalne resurse, rezultiraju formulisanjem i oblikovanjem veze između proizvodnje, distribucije i potrošnje, kao i na nivo ekonomskog uspjeha društva."¹⁵ Stoga nije ni čudo

¹⁵ Monzer Kahf, "Islamic Economics: Notes on Definition and Methodology" *Review of*

što mi želimo da skrenemo posebnu pažnju na islamski ekonomski sistem čije se komponente u mnogo čemu razlikuju od drugih ekonomskih sistema.

ISLAMSKA EKONOMIJA I NJENO DEFINISANJE

Iako je do sada napisano dosta članaka i knjiga na temu islamske ekonomije, islamskog bankarstva i finansija, i dok generalno postoji konsenzus o tome kakav ekonomski sistem u islamu treba da bude, postoji dosta odstupanja u definisanju islamske ekonomije. Ne samo da postoji neslaganje među učenjacima kako nazvati ovu disciplinu – ‘islamska’, ‘moralna’ ili tome slično – već postoji i neslaganje po pitanju definisanja iste.

Islamska ekonomija se zasniva na paradigmi koja za svoj primarni cilj ima socijalno-ekonomsku pravdu.¹⁶ Ovaj cilj se zasniva na vjerovanju kako su ljudi Allahovi predstavnici ili namjesnici (*halife*) na zemlji te da je Allah dž.š. Stvoritelj Svemira i svega u njemu. Ljudi su međusobno braća i svi resursi kojima oni raspolažu su *emanet* (povjerenje) od Allaha dž.š. kako bi bili korišteni na ispravan i pravedan način za dobrobit svih ljudi. Stoga će ljudi odgovarati Allahu dž.š. na Boljem svijetu (*Ahiretu*) i biće nagrađeni ili kažnjeni shodno načinu korištenja ovih resursa.¹⁷

Oskudica resursa i čovjekova gramežljivost su činjenice sa kojima se islam djelomično slaže. Ograničenje resursa nastaje onda kada dostupni resursi nisu u stanju da zadovolje ljudske potrebe. Međutim, ograničenje resursa je nešto relativno, a ne apsolutno. Ne postoji apsolutno ograničenje resursa, jer su resursi ograničeni samo u onoj mjeri koliko je ograničeno ljudsko znanje. Drugim riječima, sa povećanjem znanja ljudima do tada ograničeni resursi postaju dostupni. Prema nekim učenjacima, postojeće definicije ekonomije, uz manje izmjene, nude zadovoljavajući okvir za definisanje islamske

---

Islamic Economics, no. 13 (2003).

¹⁶ Vidi M. Umer Chapra, *What Is Islamic Economics?*, 2nd ed., Idb Prize Winners' Lecture Series No. 9 (IDB Prize Winners' Lecture Series No. 9, Jeddah, Saudi Arabia: IDB-IRTI, 2001), 25; Kahf, "Islamic Economics," 31; Abbas Mirakhor, "Islamic Economics and Finance: An Institutional Perspective," *IIUM Journal of Economics and Management* 17, no. 1 (2009): 51-52; *A Note on Islamic Economics* (Jeddah: Islamic Research and Training Institute (IRTI). IDB Prize Winners Lecture Series No. 20, 2007), 12; Askari, Iqbal, and Mirakhor, *New Issues in Islamic Finance and Economics: Progress and Challenges*.

¹⁷ Chapra, *What Is Islamic Economics?*, 25.

ekonomije. Drugi, bazirajući svoje stavove na kur'anskim ajetima, smatraju da je neprihvatljivo uvrštavanje pojma 'ograničenih resursa' u definiciju islamske ekonomije. Oni smatraju da je Allah dž.š. obezbijedio 'tačno onoliko' resursa koliko je potrebno čovjeku da obavlja svoje dužnosti i da siromaštvo nastaje kao rezultat nepravilne raspodjele resursa i zanemarivanja odgovornog ponašanja.¹⁸ Da apsolutne oskudnosti u islamu nema potvrda su i riječi Uzvišenog Allah dž.š. kada kaže:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَافِي الْأَرْضِ جَمِيعاً ﴿٢٩﴾

On je za vas sve što je na Zemlji stvorio... (Krava, 29)

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفَلَكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَءَاتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾

Allah je Stvoritelj nebesa i Zemlje; On spušta s neba kišu i čini da pomoću nje rađaju plodovi kojima se hranite; i daje vam da se koristite lađama koje plove morem voljom Njegovom, i daje vam da se rijekama koristite; i daje vam da se koristite Suncem i Mjesecom, koji se stalno kreću, i daje vam da se koristite noći i danom; i daje vam od svega onoga što od Njega ištete, i ako biste Allahove blagodati brojali, ne biste ih nabrojali. – Čovjek je, uistinu, nepravedan i nezahvalan. (Ibrahim, 32-34)

Islam također prepoznaje činjenicu da su ljudske želje, potrebe i hirovi neograničeni. O tome Kur'an veli:

إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾

Čovjek je, uistinu, stvoren malodušan (Stepeni,19)

زَيْنَ لِلتَّائِسِ حُبِّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْخَرْبِ ۗ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۗ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ﴿١٤﴾

Ljudima se čini da je lijepo samo ono za čim žude: žene, sinovi, gomile zlata i srebra, divni konji, stoka i usjevi. To su blagodati u životu na ovom svijetu; a najljepše mjesto povratka je u Allaha. (Imranova porodica,14)

¹⁸ Vidi Mirakhor, *A Note*, 12.

i bogatstvo pretjerano volite. (Zora, 20)

وَيَلِّ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ﴿١﴾ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ﴿٢﴾ يُحْسِبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ﴿٣﴾

Teško svakom klevetniku-podrugljivcu, koji blago gomila i prebrojava ga, i misli da će ga blago njegovo besmrtnim učiniti! (Klevetnik, 1-3)

Iz gore navedenih ajeta možemo doći do sljedeća dva zaključka:

1. Apsolutna oskudnost ne postoji – nepravilna raspodjela resursa i odbijanje udjeljivanja jesu razlozi pojave siromaštva; i
2. Ljudi su malodušni i uvijek žele više, a s obzirom da je njihov život ograničen i da vrijeme brzo prolazi, nisu u stanju da sve svoje želje ispune.

Shodno tome, i u islamskoj ekonomiji muslimani se suočavaju sa istim, gore navedenim, pitanjima kao i svaki drugi ekonomski sistem. Međutim, islamsko društvo je suočeno sa dodatnim zadatkom, a to je da integriše islamske vrijednosti u rješavanje ovih ekonomskih pitanja. Dok zapadna ekonomija prihvata sebične pojedince koji nastoje maksimizirati koristi (odnosno zaradu) i firme koje nastoje maksimizirati profit, islam ne prihvata takvo ponašanje. Glavni cilj islama nije maksimiziranje potrošnje ili profita, kao što se da zaključiti iz Kur'ana i sunneta Poslanika, *sallallahu alejhi ve sellem*. U vezi s tim, Čapra (Chapra) veli:

Za razliku od sekularističke tržišne paradigme, ljudsko blagostanje ne ovisi primarno o maksimiziranju bogatstva i potrošnje; nego ono zahtijeva balansiranu satisfakciju kako materijanih tako i duhovnih potreba ljudskog bića. Duhovna potreba se ne zadovoljava pukim obavljanjem molitvi nego ona zahtijeva i modeliranje individualnog i društvenog ponašanja u skladu sa *šerijatom*, koji je uspostavljen kako bi se realizovali *mekāsīd eš-šeri'a* (opći ciljevi šerijata), od kojih dva najvažnija su socijalno-ekonomska pravda i blagostanje svih Allahovih stvorenja. Zanimarivanje bilo duhovnih ili materijalnih potreba će osujetiti realizaciju istinskog blagostanja i pogoršati simptome rasula, kao što su frustracija, kriminal, alkoholizam, ovisništvo o drogama, razvodi, mentalne bolesti i samoubistva, sve što ukazuje

na nedostatak unutrašnjeg zadovoljstva u životu pojedinaca.¹⁹

Prema tome, ekonomska rješenja trebaju da budu u skladu sa duhovnim potrebama ljudi i islamskim vrijednostima. Među centralnim vrijednostima islama su blagostanje društva i socijalno-ekonomska pravda. Svi članovi društva moraju imati jednake mogućnosti za napredovanje te moraju imati na raspolaganju minimum koji je potreban za dostojan život kao što su krov nad glavom, hrana i zdravstvena zaštita. Isto tako, prava budućih generacija moraju biti poštovana i sačuvana.

Ukratko, *'homoeconomicus'* je glavna okosnica savremene ekonomije. To je racionalna osoba koja sve svoje odluke donosi na osnovu intelekta (*'akla'*). Prema tome, svi ekonomski principi, zakoni, teorije i stavovi (jednom riječju ekonomska nauka) su proizvod ljudskog uma (*'akla'*) gdje naučna metoda određuje šta je istina. U ovome leži jedna od glavnih razlika između savremene ekonomije i islamske ekonomije. Islam prepoznaje ulogu razuma (*'akla'*) kojim je počašćen ljudski rod i ulogu ljudskih čula, ali daje prednost Objavi (*'vahju'*). Stoga, primarni izvor ekonomskih principa, a i kompletnog znanja u islamu, jeste Objava (Kur'an) i sunnet (praksa Poslanika, *sallallahu alejhi ve sellem*), dok su intelekt i iskustva stečena putem ljudskih čula samo dodatak Objavi.

Dolazimo do zaključka da glavni fokus islamske ekonomije nije to racionalno biće *'homoeconomicus'* nego je to *'homoislamicus'*. *Homoislamicus* je osoba koja živi po islamskim principima i načelima te je, stoga, društveno odgovorna i osjećajna osoba. Prema Timur Kuranu "*homoislamicus* se dobrovoljno odriče iskušenja trenutne zarade onda kada čineći to on može zaštititi i promovisati interese svojih kolega."²⁰ Al-Muhasibi²¹ (rođen u Basri 781. god/165. po hidžri) u svome djelu *Risalah Adab al-Nufus*, spominje sljedeće vrijednosti, između ostalih, koje moraju prožimati osobu: *ihlās* (iskrenost), *sikah* (oslanjanje na Allaha dž.š.), *šukr* (zahvalnost), poniznost, potčinjenost, *nasihāt* (davanje iskrenog savjeta), voljeti ono što Allah dž.š. voli i mrziti ono što On mrzi, *muhaseba* (samoispitivanje), *murakaba* (meditacija), samodisciplina, biti

¹⁹ Chapra, *What Is Islamic Economics?*, 25-26.

²⁰ Timur Kuran, "The Economic System in Contemporary Islamic Thought," in *Islamic Economic Alternatives*, ed. K.S. Jomo (London: Macmillan, 1992), 11.

²¹ Abu 'AbdAllah Harith Ibn Asad al-'Anazi al-Muhasibi.

obavješten o Allahu dž.š., iblisu (šejtanu ili đavolu), sebi i djelu Allaha dž.š. Ove vrijednosti ukazuju na značaj promjene ortodoksnog ekonomskog čovjeka ili *homoeconomicusa* sa islamskim čovjekom ili *homoislamicusom*.²²

Nakon ovog kraćeg osvrtu na temeljnja pitanja ekonomije možemo definisati islamsku ekonomiju. Mnogi učenjaci su pokušali definisati islamsku ekonomiju kao nauku i njihove definicije se relativno razlikuju, mada u suštini dijele iste odlike. U nastavku, navešćemo nekoliko definicija. Tako, islamska ekonomija se može definisati “kao pristup interpretiranju i rješavanju ljudskih ekonomskih problema na osnovu vrijednosti, normi, zakona i institucija pronađenih i izvučenih iz izvora znanja u islamu [Kur’an i sunnet].”²³

Abbas Mirakhor, bivši izvršni direktor Međunarodnog monetarnog fonda, smatra da je islamska ekonomija “...disciplina koja se bavi: (a) pravilima ponašanja (institucijama) koje propisuje islam i koje se tiču podjele resursa, proizvodnje, razmjene, raspodjele i preraspodjele; (b) ekonomskim implikacijama vezanim za implementiranje ovih pravila; (c) preporuke politike za postizanje poštivanja pravila koja će omogućiti približavanje stvarne ekonomije idealnom ekonomskom sistemu kojeg islam predviđa.”²⁴

S.M. Hasanuz Zaman definiše islamsku ekonomiju ovako: “Islamska ekonomija je nauka i primjena naloga i pravila šerijata koji sprečavaju nepravdu pri sticanju i raspolaganju materijalnim resursima da bi se ljudima obezbijedila satisfakcija i omogućilo im se da izvršavaju svoje obaveze prema Allahu [dž.š.] i društvu.”²⁵

S druge strane, prema Muhamedu Arifu “Islamska ekonomija je proučavanje ponašanja muslimana koji organizira resurse, koji su povjerenje [emanet od Allaha dž.š.], kako bi se postigao *felāh* [uspjeh na ovom i na

---

²² AbulHasan M. Sadeq, “Economic Thought of ‘Abd Allah Harith Al-Muhasibi,” in *Readings in Islamic Economic Thought*, ed. AbulHasan M. Sadeq and Aidit Ghazali (Kuala Lumpur: Longman, 1992), 61.ed. AbulHasan M. Sadeq and Aidit Ghazali (Kuala Lumpur: Longman, 1992)

²³ Haneef, “Islam, the Islamic Worldview, and Islamic Economics,” 50.

²⁴ Abbas Mirakhor, “Islamic Economics and Finance: An Institutional Perspective,” *ibid.* 17(2009): 32.

²⁵ S. M. Hasanuz Zaman, “Definition of Islamic Economics,” *Journal of Research in Islamic Economics* 1, no. 2 (1404/1984): 50.

onom svijetu].”²⁶

Munzir Kahf (Monzer Kahf), u jednom od svojih članaka, kritički se osvrće na neke od gore navedenih definicija. On pokušava da napravi paralelu između ovih definicija, te u isto vrijeme kritikuje preveliku upotrebu prefiksa ‘islamski’, kao na primjer ‘islamska ekonomija’, jer time – smatra Kahf – narušavamo univerzalnu poruku islama i ograničavamo djelovanje nauke. Kao pozitivan primjer on navodi Ibn Haldunovu definiciju *‘ilm al-‘ūmrān al-basharī wa-l-ijtimā’ al-insānī*, nauke civilizacije čovječanstva i ljudske socijalizacije gdje on ne koristi prefiks ‘islamska’ jer nije želio ograničiti ovu nauku na samo islamsko društvo i muslimane. Time Ibn Haldun nije želio da ova nauka bude ne-islamska, naprotiv, on je time odredio ovu nauku više islamskom nego li to čine današnji pisci koji stavljaju ovaj prefiks kad god im se pruži prilika.²⁷

Uzimajući u obzir ovu Ibn Haldunovu metodologiju, Kahf definiše ekonomiju “kao proučavanje ponašanja muškaraca i žena, individualno i kolektivno kako bi razumjeli oblike i načine ovog ponašanja, njegove motive i podsticaje, kao i njegove mete i ciljeve, te odgovore i reakcije, sa i bez ograničavanja na određenu situaciju, norme, skup moralnih vrijednosti, odnosno pravni, politički, ili vjerski okvir.”²⁸

Iz gore navedenog vidimo da islamska ekonomija nije ‘kapitalizam minus kamata (*ribā*), plus *zekat*’ kao što mnogi vjerovatno misle – neznajući mnogo o islamskoj ekonomiji. Ziauddin Sardar, u svojoj knjizi *Islamic Futures: The Shape of Ideas to Come*, naglašava ovu pojavu kada kaže: “...islamska ekonomija nije kapitalizam minus kamata plus zekat, ili socijalizam minus državna kontrola plus Allah. To je nešto jedinstveno, različito i ekskluzivno za islam. Koliko jedinstveno i koliko različito je ključno pitanje.”²⁹

U skladu sa prethodnim definicijama Štulanović i Hadžić zaključuju da se

²⁶ Muhammad Arif, “Toward a Definition of Islamic Economics: Some Scientific Considerations,” *ibid.* 2(1985): 87.

²⁷ O detaljnoj raspravi o definicijama islamske ekonomije i primjeru Ibn Halduna vidi Kahf, “Islamic Economics,” 28-29.

²⁸ “Islamic Economics,” 29-30.

²⁹ Ziauddin Sardar, *Islamic Futures: The Shape of Ideas to Come* (Kuala Lumpur: Pelanduk Publications, 1988), 199.

islamska ekonomija sastoji iz dva dijela:

1. “dio koji je konstantan i ne ovisi o vremenu ili prostoru, a to je skup ekonomskih osnova koje se izvode iz Kur’ana i sunneta;
2. i dio koji je promjenljiv a definira se kao *ekonomska polemika koja se sprovodi u praksi na temeljima Kur’ana i sunneta u svakom vremenu i prostoru*. Ovdje se misli na ekonomska rješenja i praksu do kojih dođu ekonomsko-pravni eksperti u islamskoj državi ili islamskom društvu.”³⁰

FILOZOFIJA ISLAMSKOG EKONOMSKOG I FINANSIJSKOG SISTEMA

Svako društvo, odnosno svaki socijalni sistem ima i svoj vlastiti ekonomski sistem. Tako i islam, kao zaseban kôd života, ima odgovarajući ekonomski sistem u skladu sa islamskim učenjem.

Kur’an, kao glavni izvor islama, govori o općim načelima, vrijednostima, naredbama i zabranama. Kada govorimo o ekonomskog uređenju ljudskog života, onda možemo kazati da on [Kur’an] ne sadrži nikakve naznake bilo da se radi o feudalnom, kapitalističkom, socijalističkom ili kojem drugom uređenju društva. Naprotiv, Kur’an nam daje jasno definisane vrijednosti koje bi trebale voditi ekonomsku politiku u islamskom društvu, bez obzira na vrijeme i mjesto.³¹

Prema tome, islamski ekonomski sistem se zasniva na ekonomskim principima objavljenim u Kur’anu i koje je Muhammed, *sallallahu alejhi ve sellem*, implementirao za vrijeme svog života i prenio na svoje nasljednike. Ovakav islam, koji se temelji na principima Kur’ana i praksi (*sunnetu*) Poslanika, *sallallahu alejhi ve sellem*, je kompletna filozofija života. Stoga, ekonomska filozofija islama se izvodi iz filozofije života direktno. Razlog tome je taj što je ekonomija samo jedan dio cijelog ljudskog života, prema islamskoj filozofiji, a ne centralni dio svih aktivnosti.

---

³⁰ Vidi Muharem Štulanović and Fikret Hadžić, *Osnovi Islamske Ekonomije I Finansija: (Kroz Izvore Šerijatskog Prava)* [Basis of Islamic Economy and Finance: (Through the Sources of Sharia Law)] (Bihać: Islamski pedagoški fakultet/Ekonomski fakultet, 2007), 24-25.

³¹ Vidi Wazir Akhtar, *Economics in Islamic Law* (New Delhi: Kitab Bhavan, 1992), 1.

Kao vjernici u svome ophođenju sa drugim ljudima, muslimani su dužni da se do najveće mjere pridržavaju iskrenosti, pravednosti i moralnih vrijednosti. Prema Ibn Tejmijji, na tržišni poredak se gleda kao “društveni i ekonomski sistem kojim upravljaju moralne vrijednosti i pravni propisi.”

Onda nas ne čudi da, kao posljedica globalne finansijske krize 2007.-2009. godine, mnogi autori gledaju na integraciju etike i moralnih vrijednosti unutar finansija kao nužan korak naprijed kako bi se osigurala bolja stabilnost i funkcioniranje finansijskog sistema. Sve ovo je u skladu s načelima koje zagovaraju pristalice islamskih finansija. Iako mnogi autori potvrđuju sličnosti funkcija između islamskog i konvencionalnog finansijskog sistema, oni ipak naglašavaju temeljne razlike između ova dva sistema. Među najvažnijim odlikama koje islamska ekonomija i finansije zastupaju su vrijednost propozicija o kojima ćemo sada govoriti. Ukratko, filozofija islamske ekonomije se bazira na nekoliko temelja:³²

1. *Tevhīd* – što podrazumjeva kompletnu potčinjenost Jednom Allahu dž.š., kao Stvoritelju i Vladaru svih svjetova.
2. *Risāla* – institucija poslanstva, koja donosi objavu od Allaha dž.š. u vidu Knjige (*Kitab*) kao upute ljudima.
3. *Ahīret* (budući svijet) i odgovornost – vjerovanje da ćemo na *ahiretu* biti pitani za sva djela pa tako i ona koja se odnose na ekonomske transakcije i kako to utiče na život na ovom i budućem svijetu.
4. *Hilāfet* – uloga čovjeka kao Allahovog namjesnika na zemlji.
5. *Tezkijet* – pročišćavanje plus ekonomski rast.
6. *Kefālah* – društvena solidarnost.
7. *Adālet* – pravda.
8. *Felāh* – ekonomsko blagostanje potrebno za življenje islamskog života na ovom svijetu, a radi sticanja Ahireta, boljeg svjeta.

³² Vidi AbulHasan M. Sadeq and Audit Ghazali, *Readings in Islamic Economic Thought* (Kuala Lumpur: Longman Malaysia Snd. Bhd., 1992), 3-4; Arif, “Toward a Definition of Islamic Economics: Some Scientific Considerations,” 80-81; ISRA, *Islamic Financial System: Principles and Operations* (Kuala Lumpur: International Shari’ah Research Academy for Islamic Finance (ISRA), 2011), 7.

Od ovih temelja zadnji nudi okvir za ekonomska ostvarenja, a prvi i treći zahtjevaju da su sve ekonomske aktivnosti u skladu sa islamskim normama i vrijednostima, koje su objavljene kroz instituciju *risāle*.³³

ISTAKNUTE ODLIKE ISLAMSKOG EKONOMSKOG I FINANSIJSKOG SISTEMA

Započnimo s tvrdnjom da se svaki ekonomski sistem – islamski ili neki drugi – zasniva na nekim temeljnim premisama ili vrijednostima. Mnogi tvrde da je konvencionalna ekonomija neutralne vrijednosti (*value neutral*). Ipak, biti neutralne vrijednosti je ‘vrijednost’ samo po sebi. Odabirom razuma kao jedinog znanstvenog instrumenta, konvencionalni ekonomisti su izabrali svoje temeljne principe na osnovu kojih ekonomski sistem funkcioniše. Kao rezultat toga, ovakav sistem je podložan promjenama kad god se ukaže potreba za tim putem društvenog konsenzusa. Ovaj proces, lišen bilo kakvih vjerskih ili moralnih vrijednosti, je uglavnom vođen hirovima, pohlepom i ličnim interesom.

Međutim, ovo nije slučaj kod islamske ekonomije i finansija. Naprotiv, kao što smo prethodno spomenuli, islamska ekonomija i finansije se baziraju na određenim principima koji su nepromjenljivi. Do sada su mnogi autori raspravljali o osnovnim principima islamske ekonomije, finansija i bankarstva.³⁴ Ovi principi i odlike prvenstveno proizilaze iz Kur’ana, sunneta,

---

³³ Sadeq and Ghazali, *Readings*, 3-4.

³⁴ Za detaljnu diskusiju o osnovnim principima islamskog ekonomskog i finansijskog sistema pogledaj Hossein Askari et al., *Risk Sharing in Finance: The Islamic Finance Alternative* (Singapore: John Wiley & Sons (Asia), 2012); Hossein Askari, Zamir Iqbal, and Abbas Mirakhor, *Globalization and Islamic Finance: Convergence, Prospects, and Challenges* (Singapore: John Wiley & Sons (Asia) Pte. Ltd, 2010); Muhammad Ayub, *Understanding Islamic Finance* (West Sussex, England: John Wiley & Sons, 2007; repr., December 2007, June 2008); DIFC, “A Guide to Islamic Finance in or from the DIFC,” (Dubai: Praesidium LLP & Dubai International Financial Centre, 2007, December); Mahmoud A. El-Gamal, *Islamic Finance: Law, Economics, and Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006); Bala Shanmugam and Zaha Rina Zahari, *A Primer on Islamic Finance* (Charlottesville, VA: Research Foundation of CFA Institute, 2009); Muhammad Taqi Usmani, *An Introduction to Islamic Finance* (The Hague: Kluwer Law International, 2002); Angelo M. Venardos, *Islamic Banking & Finance in South-East Asia: Its Development & Future* (Singapore: World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, 2005); Hans Visser, *Islamic Finance: Principles and Practice* (Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2009); “Islamic Finance and Global Financial Stability,” (Islamic Financial Services Board, Islamic Development Bank, and Islamic Research

idžme i *kijāsa*. Neke od istaknutih odlika islamske ekonomije i finansija su:

Zabrana *ribe* (kamata ili lihvarstvo)³⁵

Plaćanje i primanje kamate (*ribe*) su strogo zabranjeni u islamu. U tom smislu, Kur'an kaže:

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلَ الرِّبَا وَأَخَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَاتَّبَعَهَا فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾

Oni koji se kamatom bave dići će se kao što će se dići onaj koga je dodirom šejtan izbezumio, zato što su govorili: "Kamata je isto što i trgovina." A Allah je dozvolio trgovinu, a zabranio kamatu. Onome do koga dopre pouka Gospodara njegova – pa se okani, njegovo je ono što je prije stekao, njegov slučaj će Allah rješavati; a oni koji to opet učine – biće stanovnici džehennema, u njemu će vječno ostati. (Krava, 275)

Doslovno značenje kamate je 'višak', 'rast' ili 'prirast'. Tehnički, to se odnosi na unaprijed određenu kamatnu stopu koja ide zajmodavcu (kreditoru), a predstavlja sve ono što je preko i iznad iznosa glavnice. Općenito, *ribā* se dijeli na dvije vrste:

1. *Ribā el-fadl* – Ova vrsta *ribe* se uglavnom odnosi na barter transakcije. To se odnosi na međusobno trgovanje robe koja pripada istoj kategoriji i na koju se pravila zabrane kamate primjenjuju. Prema hadisu Poslanika Muhammeda, *sallallahu alejhi ve sellem*, sljedeći proizvodi se moraju razmjenjivati u istim količinama i iz-ruke-u-ruku: zlato, srebro, ječam, pšenica, so i hurme.

---

and Training Institute, April 2010); Iqbal and Mirakhor, *An Introduction*.

³⁵ U stvari, primanje kamate je zabranjeno u Kur'anu, dok je plaćanje kamate zabranjeno sunnetom Poslanika Muhammeda, *sallallahu alejhi ve sellem*, i konsenzusom (*idžmā'om*) uleme. U Kur'anu, najjača zabrana je u ajetima sure Al-Baqara (Krava), 275-279. Isto tako, važno je spomenuti da neki autori prave razliku između lihvarstva (zelenastva) i kamate i govore da se termin *ribā* odnosi samo na lihvarstvo i da kamata ne potpada pod ovu zabranu. Kroz ovaj serijal članaka, pojam *ribā* će se odnositi na oba ova pojma, tj. lihvarstvo i kamatu. Za detaljnu raspravu o pitanju kamate, pogledaj: Wahbah Al-Zuhayli, *Financial Transactions in Islamic Jurisprudence*, trans. Mahmoud A El-Gamal, vol. 1 (Damascus: Dar al-Fikr, 2003), 309.

2. *Ribā al-nasi'ah* – Ova vrsta je specifična za kredite. To se odnosi na bilo koji višak plaćen iznad i preko iznosa glavnice, kao naknada za kašnjenje u otplati.

Zabrana *garera* (prekomjerni rizik i neizvjesnost)

Doslovno, izraz *garer* odnosi se na nešto s ugodnom pojavom, ali neugodnom realnošću.³⁶ Prema tome, *garer* se može definisati kao prodaja robe čije postojanje i/ili karakteristike nisu precizno definisane, tj. nisu jasne. Zbog toga se ova trgovina smatra srodno kockanju. Primjeri *garer* trgovine su prodaja ribe u moru, ptice na nebu, te nezrelih plodova na stablu, što izaziva prekomjernu neizvjesnost.

Zabrana *mejsira* (kockanje)

Islam zabranjuje kockanje i igre na sreću u kojima postoji mogućnost totalnog gubitka za jednu stranku. To je 'zero-sum game' (igra pri kojoj jedna strana dobiva, a druga nužno gubi) pri čemu dolazi do transfera bogatstva od jedne strane ka drugoj, bez stvaranja bilo kakvog novog bogatstva ili vrijednosti. Jedan od razloga za zabranu *mejsira* jeste i to što ono priziva neprijateljstvo i odvlača vjernike od *ibadeta* (obožavanja) Allahu, Gospodaru Svemira. O ovoj zabrani Allah dž.š. kaže:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٥٩﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبُغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيُضِدَّكُمْ عَنِ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿١٩﴾

O vjernici, vino i kocka i strelice za gatanje su odvratne stvari, šejtanovo djelo; zato se toga klonite da biste postigli što želite. Šejtan želi da pomoću vina i kocke unese među vas neprijateljstvo i mržnju i da vas od sjećanja na Allaha i od obavljanja molitve odvрати. Pa hoćete li se okaniti. (Trpeza, 5:90-91)

³⁶ Siddiq Muhammad Ameen Al-Darir, *Al-Gharar Wa Atharuhu Fi Al-Uqud: Fi Al-Fiqhi Al-Islamiyyi*, 2 ed. (Jaddah: Dallah al-Barakah, 1995), 48.

***Mekāsīd eš-šeri'a* (ciljevi šerijata)**

Za razliku od konvencionalne ekonomije, islamska ekonomija i finansije moraju poštivati načela šerijata čija se temeljna učenja ne smiju prekršiti ni u jednom trenutku. Ova osnovna načela predstavljaju temeljne osnove vjere koje možemo najbolje opisati kao *mekāsīd eš-šeri'a* ili ciljevi šerijata. Dakle, islamska ekonomija je rukovodena ciljevima šerijata čiji je glavni cilj promovisanje *maslehe* (javnog interesa) i sprječavanje *mefsede* (štete). Općenito, islamski učenjaci su podijelili ciljeve šerijata u tri glavne kategorije: *darurijjāt* (osnovne potrebe), *hādžijjāt* (potrebe) i *tahsīnijjāt* (ukrasi). Nadalje, *darurijjāt* (osnove) se sastoje od pet glavnih elemenata i to: očuvanje vjere (*dīna*); očuvanja života (*nefsa*), očuvanje roda/potomaka/rađanja (*nesla*); očuvanje imovine (*māla*); i očuvanje uma/razuma (*'akla*). Nešto više o ciljevima šerijata ćemo spomenuti u jednom od nadernih poglavlja.

Etičke vrijednosti i pravednost

Inspirisani ciljevima šerijata, islamska ekonomija i finansije teže pravdi, poštenju, povjerenju, iskrenosti, integritetu i balansiranom društvu. Načela halala (dozvoljenog) i harama (zabranjenog) nude neku vrstu moralnog filtera za sve aktivnosti koje osoba poduzme i ova načela čine pravni okvir za islamsku ekonomiju i finansije.

Općenito, islam potiče ekonomski produktivne aktivnosti te istinsku trgovinu i poslovne transakcije s jedne strane, a s druge strane zabranjuje korištenje transakcija baziranih na kamati/lihvarstvu (*ribā*), sudjelovanje u ilegalnim i neetičkim aktivnostima te nalaže izbjegavanje špekulativnih transakcija. Dakle, islamske finansijske institucije ne smiju finansirati projekat koji se kosi s moralnim vrijednostima islama, kao što su finansiranje proizvodnje alkohola, duhana, pornografije, kasino preduzeća, itd., zbog štetnog djelovanja ovih aktivnosti na društvo općenito. Islam zabranjuje lihvarstvo (*ribā*), pretjeranu dvosmislenost (*garer*) i kockanje (*mejsir*). Isto tako, islam zabranjuje svaku transakciju koja dovodi do nepravde i izrabljivanja. S druge strane, islam podstiče i daje prednost *maslehi* (općem dobru) štiteći interese i beneficije svih strana uključenih na tržištu.

Realne i istinske aktivnosti

Kao što je gore ukratko spomenuto, islam potiče ekonomski produktivne aktivnosti te istinsku trgovinu i poslovne transakcije. Odnos između ekonomskih aktivnosti i realnog sektora u islamskom ekonomskom i finansijskom sistemu ne može biti precijenjena. U stvari, taj odnos se smatra okosnicom islamskog ekonomskog i finansijskog sustava koji promovise stabilnost cjelokupnog sistema. Imajući izravnu vezu između finansijskog sektora i realne ekonomije, sistem se odmiče od neizvjesnosti finansijskog sektora ka relativnoj izvjesnosti i sigurnosti realnog sektora. Ovo je dodatno ojačano zabranom pretjeranog levidža koji je bio jedan od glavnih krivaca globalne finansijske krize 2007.-2009. godine.

Nadalje, u islamskom ekonomskom i finansijskom sistemu novac nije roba kao što je to slučaj s konvencionalnim finansijskim sistemom i ovo samim tim utiče na stabilnost valute. Ovo je posebno istina kada su monetarni tokovi islamskih finansijskih modela direktno vezani sa protokom roba i usluga. Dakle, postoje ograničenja mogućnosti i prostora za iznenadno i masovno kretanja sredstava.

Vlasnička i imovinska prava

Pitanje vlasničkih i imovinskih prava nad prirodnim resursima je jedno od ključnim pitanja svakog ekonomskog sistema, pa tako i islamskog. Ovo pitanje su muslimanski učenjaci diskutovali još od pojave islama. Iako islam dozvoljava privatno vlasništvo, pojam privatnog vlasništva nema isto značenje kao što je to slučaj sa kapitalističkim ili socijalističkim ekonomskim sistemima. Privatno vlasništvo, prema zapadnoj terminologiji, podrazumjeva pravo čovjeka da koristi materijalne stvari, uživa u njima i da drugima onemogućuje korištenje i uživanje u istim. Čak šta više, to pravo se smatra ekskluzivnim i neotudivim pravom nad imovinom.

U islamu, apsolutno vlasništvo nad svim prirodnim resursima i imovinom, pa i nama samima, pripada Allahu dž.š., Stvoritelju svemira. Prema tome, privatno vlasništvo u islamu bi se moglo okarakterisati kao djelomično privatno vlasništvo jer je to *emanet* (povjerenje) od Allaha dž.š. i kao *emanet* podliježe određenim pravilama i normama kada je riječ o korištenju istih. Da

je privatno vlasništvo dozvoljeno u islamu dokaz je i sljedeći ajet:

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لَهُمْ وَ لِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لَهُنَّ مِمَّا رَزَقْنَاهُنَّ وَ لَلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَ لِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبْنَ وَ سَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

... Muškarcima pripada nagrada za ono što oni urade, a ženama nagrada za ono što one urade. I Allaha iz izoblija Njegova molite. – Allah, zaista, sva dobro zna! (Žene, 32)

Islam također prepoznaje kolektivno pravo nad prirodnim resursima. To znači da društvo ima određeno pravo na imovinu i resurse koji su u trenutnom posjedu kod određene osobe. Dakle, u islamu privatno vlasništvo nije apsolutno i ne dokida pravo drugih nad tim dobrima.

Ukratko, načela vlasničkih i imovinskih prava u islamu su:

- i. Allah dž.š. je stvorio svu imovinu i On je apsolutni vlasnik;
- ii. Resursi koje je Allah dž.š. stvorio su na raspolaganju svim ljudima kako bi im omogućili obavljanje obaveza koje je Stvoritelj propisao;
- iii. Iako apsolutno vlasništvo pripada Stvoritelju, ljudima je dozvoljeno da koriste svoje fizičke i intelektualne sposobnosti zajedno sa stvorenim resursima da bi proizveli sredstva za izdržavanje sebe i drugih;
- iv. Pravo na pristup resursima pripada cijelom čovječanstvu univerzalno;
- v. Ljudi mogu potraživati prava vlasništva nad onim što proizvedu vlastitim radom ili nad onim što steknu putem poklona, razmjene dobara, ugovora, nasljedstva ili otkupa prava nad proizvedenom imovinom;
- vi. Budući da stvoreni resursi pripadaju svim ljudima, nesposobnost osobe (fizička, mentalna ili zbog datih okolnosti) da pristupi tim sredstvima ne negira njegovo pravo nad tim sredstvima;
- vii. Ova, prethodno spomenuta, prava moraju biti nadoknađena – ovo uspostavlja temeljno pravilo dijeljenja s onima koji nisu u stanju okoristiti se postojećim resursima;

- viii. Dijeljenje se provodi putem redistributivnih mehanizama, kao što je *zekat*, koji predstavlja otkup prava, a ne milostinju;
- ix. Budući da su rad i transferi jedini izvori za potraživanje imovinskih prava, svi izvori otuđivanja prava vlasništva, kao što su krađa, mito, kockanje i *ribā* (kamata) su zabranjeni;
- x. Za razliku od konvencionalnog sistema imovinskih prava, islam nameće stroga ograničenja na slobodu raspolaganja imovinom. Tako, vlasnik ne posjeduje apsolutnu slobodu da raspoláže imovinom kako želi jer postoje pravila koja zabranjuju pretjerano trošenje imetka, rasipništvo, uništavanje imovine ili njezina upotreba u zabranjene svrhe ili transakcije;
- xi. Imovinska prava ne smije dovesti do akumulacije i gomilanja bogatstva jer je bogatstvo od životne važnosti za društvo i mora biti stalno u opticaju kako bi se stvorile mogućnosti za investiranje, otvaranje radnih mjesta, ekonomske dobiti i rast; i
- xii. Nakon što su načela koja uređuju vlasnička i imovinska prava ispoštovana, posebno pravilo o dijeljenju, vlasničko pravo nad preostalim imovinom, očišćeno od tuđih prava, je neosporivo.³⁷

Ugovori

Da bi se bilo kakva transakcija sprovela u praksi, potreban je ugovor između dvije strane koji će jasno definisati prava i dužnosti svake strane. U osnovi, ugovor predstavlja zakonski obavezujući sporazum i njegova bit je predanost u izvršenju tog ugovora. Islam temelji sve društveno-političko-ekonomske odnose na ugovorima. Sami temelj šerijata se bazira na praiskonskom sporazumu između Stvoritelja i čovjeka o kojem Kur'an govori u sljedećem ajetu:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن طُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾

³⁷ Preuzeto iz sljedećih članaka Abbas Mirakhor and Edib Smolo, "Epistemological Foundation of Finance: Islamic and Conventional," *Islamic Banking and Finance Review* (forthcoming); "The State of Islamic Finance: Post-Crisis and Future Prospects," in *21st Annual Conference on Monetary and Exchange Rate Policy* (Tehran, Iran: Monetary and Banking Research Institute, Central Bank of the Islamic Republic of Iran, 2011).

I kad je Gospodar tvoj iz kičmi Ademovih sinova izveo potomstvo njihovo i zatražio od njih da posvjedoče protiv sebe: “Zar Ja nisam Gospodar vaš?” – oni su odgovarali: “Jesi, mi svjedočimo” – i to zato da na sudnjem danu ne reknete: “Mi o ovome ništa nismo znali”, (Bedemi, 172)

U nedvosmislenom ajetu, Allah dž.š. naređuje vjernicima da poštuju svoje obaveze prema Allahu dž.š. vezano za praiskonski sporazum između Njega i vjernika, gdje Uzvišeni Allah dž.š. kaže:

وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ وَالْعَهْدُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْكُمْ لَا يُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَٰلِكُمْ وَصَاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾

i da se imetku siročeta ne približavate, osim na najljepši način, sve dok punoljetno ne postane, i da krivo na litru i na kantaru ne mjerite, – Mi nikoga preko njegove mogućnosti ne zadužujemo – , i kad govorite, da krivo ne govorite, pa makar se ticalo i srodnika, i da obaveze prema Allahu ne kršite, – eto, to vam On naređuje da biste to na umu imali. (Stoka, 152)

Ova naredba poštivanja ugovora je proširena drugim veoma jasnim ajetom u kojem Allah dž.š. naređuje vjernicima da poštuju svoje obaveze i u potpunosti izvrše svoje dužnosti dogovorene ugovorom kazavši:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ ﴿١﴾

O vjernici, ispunjavajte obaveze! (Trpeza, 1)

Prema tome, ispunjavanje ugovornih obaveza u islamu smatra se svetom dužnošću. Islam traži od svojih sljedbenika da svoje obaveze zapišu uz međusobnu saglasnost i slobodnu volju. Pored toga, objelodanjivanje kompletnih informacija pri sklapanju ugovora je također neophodno kako bi se smanjio rizik od *asimetričnih informacija* i *moralnog hazarda*. Poštivanje obaveza ugovora je nužno sve dok taj ugovor ne dozvoljava ono što je zabranjeno (*harām*) ili zabranjuje ono što je dozvoljeno (*halāl*). Zbog važnosti ugovora u islamu, islamski učenjaci su razvili cijelu disciplinu poznatu kao islamsko ugovorno pravo o kojem ćemo posebno govoriti nešto kasnije.

Povjerenje (*emanet*)

Povjerenje se smatra jednim od glavnih sastojaka uspješnog društva i islam stavlja poseban naglasak na ovu vrlinu smatrajući je jednom od ključnih vrlina koje odlikuju *mu'mine* (pravovjerne). Jedan od nadimaka Poslanika Muhammeda, *sallallahu alejhi ve sellem*, jeste *Emīn*, što znači povjerljivi.

Ova odlika ima važne implikacije za raspodjelu sredstava i stabilnost sistema. Iqbal (Iqbal) i (Mirahor) Mirakhor su naglasili važnost povjerenja za stabilnost i performanse ekonomije. Istraživanja su pokazala da zemlje s relativno visokom razinom povjerenja i jakim institucijama ostvaruju puno bolje rezultate u odnosu na zemlje s niskom razinom povjerenja i slabim institucijama. Također je istaknuto da je upravo uzajamno povjerenje među ljudima bio jedan od važnih razloga zašto su ugovori zasnovani na prodjeli rizika bili dominantni tokom srednjeg vijeka. S druge strane, razlog nazadovanja društva i kompleksnih pravnih ugovora jeste upravo nedostatak povjerenja među ljudima.³⁸

Individualne obaveze, prava i lični interes

Kao stvorenje Uzvišenog Allaha dž.š. čovjek ima određena prava, ali i obaveze. Jedna od glavnih obaveza muslimana jeste da bude pokoran Allahu dž.š. u svakoj situaciji. Islam, suprotno popularnom mišljenju, ne negira pravo na lični interes. Naprotiv, islam prepoznaje pravo svakog pojedinca da teži ispunjenju svojih vlastitih ekonomskih interesa i čak podstiče na to jer se lični interes smatra primarnim faktorom za poticaj, motivaciju. Međutim, ispunjavanje ličnih interesa mora da bude u skladu sa šerijatskim principima.

Motivacija

Imajući u vidu da vjernik (musliman) u svakoj prilici traži zadovoljstvo Allaha dž.š., onda će on/ona uskladiti svoj život ka tom primarnom cilju. To ne znači da musliman treba da zanemari dobra dunjaluka (ovog svijeta) i da se potpuno preda ahiretu (budućem svijetu), kao što to neki žele da prikažu,

---

³⁸ Vidi Iqbal and Mirakhor, *An Introduction*; Mirakhor and Smolo, "Epistemological Foundation; "The State of Islamic Finance."

niti da se preda u potpunosti uživanjima na dunjaluku zanemarujući ahiret. Islam je put sredine i to važi za svaki aspekt ljudskog života. Tako musliman ima obaveze prema Allahu dž.š., prema svojoj porodici, društvu i samom sebi, kao što je to spomenuto u hadisu Poslanika, *sallallahu alejhi ve sellem*. Svakim svojim činom, musliman treba da teži Allahovom zadovoljstvu i na tome mora biti ustrajan kroz svoj rad i zalaganje. S tim u vezi, Allah dž.š. veli:

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي
الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾

I nastoj da time što ti je Allah dao stekneš onaj svijet, a ne zaboravi ni svoj udio na ovom svijetu i čini drugima dobro, kao što je Allah tebi dobro učinio, i ne čini nered po Zemlji, jer Allah ne voli one koji nered čine. (Kazivanje, 77)

وَقُلْ أَعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿١٠٥﴾

I reci: "Trudite se! Allah će trud vaš vidjeti, a i Poslanik Njegov i vjernici, i vi ćete biti vraćeni onome koji zna nevidljivi i vidljivi svijet, pa će vas o onome što ste radili obavijestiti. (Pokajanje, 105)

Rad ('amel)

Rad u islamu ima svoj poseban značaj. To nije samo pravo, već dužnost i obaveza svakog muslimana. Riječ 'amel je spomenuta u preko 360 kur'anskih ajeta i uzdiže se do stepena *ibadeta* (robovanja Allahu dž.š.). Tako, islam podstiče svakog punoljetnog i zdravog muslimana da radi i zarađuje za život. Poslanik, *sallallahu alejhi ve sellem*, je podsticao na rad i sam je bio veoma uspješan trgovac. Od vjernika je tražio da kada obavljaju svoje poslove da ih obavljaju na najbolji mogući način i skretao im pažnju da je najbolja zarada ona koju čovjek zaradi svojim rukama.

Proces donošenja odluka i uloga države

Za razliku od kapitalizma koji se za donošenje odluka isključivo oslanja na tržišni mehanizam i socijalizma koji je tu ulogu prepustio u potpunosti

državi, islamski ekonomski sistem koristi oba ova mehanizma. Islam priznaje uloge ponude i potražnje u određivanju cijena na tržištu, ali isto tako priznaje i daje pravo državi da interveniše u slučaju malverizacije na tržištu. Međutim, uloga države unutar islamskog ekonomskog sistema je uloga usmjeravanja i supervizije. Pored toga, kada je riječ o ključnim pitanjima onda se primjenjuje princip *šure* (dogovaranja). Dakle privatno vlasništvo i privatni sektor su dozvoljeni i pohvalni, ali se balans između privatnih interesa i interesa društva mora održavati. Država ima pravo i dužna je da interveniše ukoliko dođe do sukoba ovih interesa, ali i tada ova intervencija mora da bude vođena principom pravde kao glavnim načelom islama.

Distribucija – raspodjela dobara

Islam nastoji da uspostavi harmoniju među ljudima u svakom pogledu. Stoga islam naređuje imućnima da udjeljuju dio svog imetka onima koji su u potrebi i koji nisu u stanju privređivati sami za sebe. Allah dž.š. je sve na zemlji stvorio za čovjeka i svi stanovnici imaju jednaka i neotuđiva prava na ove resurse. Samim tim, ukoliko jedna skupina posjeduje određene resurse, oni su se – kao Allahovi namjesnici i povjerenici – dužni pobrinuti za one kojima je to uskraćeno. Dakle, vlasništvo nad određenim resursima ne umanjuje i ne poništava osnovna prava durgima koja su Allahom data svakom čovjeku. Drugim riječima, islam zabranjuje gomilanje bogatstva i imetka, te nameće određene granice kada je riječ o potrošnji imetka tako da islam zabranjuje pretjerano trošenje imetka (*isrāf*), rasipanje (*tebzīr*), te razmetljivu i raskošnu potrošnju (*itrāf*).

Islam je uspostavio određene institucije za distribuciju i raspodjelu dobara unutar društva. Neke od tih institucija su *zekat* (2.5% imetka), *hums* (20% imetka), *sadaka* (dobrovolja milostinja) i *vakuf* (zadužbina ili trajno dobro). Svrha *zekata*, *sadake*, *humsa*, *vakufa* i drugih sredstava raspodjele dobara ima za cilj da uspostavi ekonomsku jednakost među članovima društva. Ukoliko sredstva prikupljena iz gore navedenih izvora nisu dovoljna, država može da nametne druge vidove poreza, jer je država dužna obezbjediti osnovne potrebe svakom članu društva.

Podjela rizika, bratstvo, natjecanje i saradnja

Usko vezano za distribuciju jeste i jedan od glavnih načela islamskog finansiranja, a to je podjela rizika. Dok islam zabranjuje ostvarivanje prihoda kroz naplaćivanje kamate s jedne, on dopušta generisanje prihoda kroz podjelu rizika i koristi između stranaka s druge strane. Drugim riječima, islam potiče i promoviše poduzetništvo izgrađeno na povjerenju i saradnji između partnera.

U islamu, da bi osoba imala pravo na profit mora da preuzme određenu dozu rizika. Pored toga, trgovina i razmjena dobara mora da bude u skladu sa tačno određenim principima gdje svaka strana mora da dobije određenu protuvrijednost (*ived*). Prema tome, trgovina koja podrazumjeva prebacivanje rizika sa jedne strane na drugu nije dozvoljena sa šerijatskog stanovišta.

Islam na vjernike gleda kao na braću kao što Allah dž.š. veli u sljedećem kur'anskom ajetu:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

Vjernici su samo braća, zato pomirite vaša dva brata i bojte se Allaha, da bi vam se milost ukazala. (Sobe, 10)

Osim toga, svako biće je stvorenje Allaha dž.š. i kao takvo pred Njim su svi jednaki. Dakle, temeljeći se na načelima bratstva i saradnje, islamski finansijski sistem promoviše partnerstvo, finansiranje bazirano na kapitalu i podjeli rizika. Kao rezultat toga, pružatelj sredstava (investitor) i korisnik sredstava (poduzetnik) trebaju pomoći jedan drugog, sarađivati i međusobno dijeliti kako beneficije tako i mane poslovnog poduhvata.

Natjecanje učesnika tržišta u dobrim i korisnim stvarima je ne samo dozvoljena već i pohvalna vrlina. Ipak, učesnici na tržištu koji posjeduju islamske norme ponašanja se natjeću u dobru i sarađuju u korisnim i pravednim djelima. Allah dž.š. kaže:

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

Jedni drugima pomazite u dobročinstvu i čestitosti, a ne sudjelujte u grijehu i neprijateljstvu; i bojte se Allaha, jer Allah strašno kažnjava.

Upravljanje i transparentnost

Allah dž.š. je sve stvorio za čovjeka koji je njegov namjesnik na zemlji. Međutim, čovjek nije apsolutni vlasnik resursa, već su mu oni povjereni i može ih koristiti samo za dobrobit čovječanstva. Očito, čovjek je odgovoran Allahu dž.š. za svoje postupke na zemlji. Ovo ukazuje na još veću važnost upravljanja i transparentnosti u okviru islamskog ekonomskog i finansijskog sistema. Islamske finansijske institucije, zbog svoje prirode poslovanja, izložene su jedinstvenim rizicima koji zahtijevaju dodatno šerijatsko upravljanje i regulisanje, veće povjereničke dužnosti i odgovornosti, i sve to uz istovremeno uvažavanje javnih interesa (*maslebe*).

ULOGA TRŽIŠTA I PITANJE PROFITA U ISLAMSKOJ EKONOMIJI

Tržište zauzima ključnu poziciju u svakom ekonomskom sistemu. Kada je riječ o tržišnoj ekonomiji, onda možemo kazati da je tržište to koje određuje šta će se proizvoditi, po kojoj cijeni i za koga. Potrošači traže ono što oni žele, a proizvođači odgovaraju time što organiziraju proizvodnju u skladu s tom potražnjom. Međutim, važno je istaknuti da su proizvođači unutar tržišne ekonomije primarno motivisani svojim ličnim interesom, maksimiziranjem profita. Dakle, profit je taj koji određuje šta će i kako biti proizvedeno.

S druge strane, socijalizam se ne slaže s načelima tržišne ekonomije i odbacuje tržišni mehanizam. Centralna vlast je ta koja određuje šta će se i kako proizvoditi. Ona je ta koja vrši analizu društvenih potreba i s kladu s tom analizom određuje proizvodnju i potrošnju.

Vremenom se pokazalo da ni jedan od ovih mehanizama ne funkcioniše u potpunosti onako kako njegovi zagovornici tvrde. Socijalistički ekonomski sistem hamana da ne postoji, a tržišna ekonomija prolazi kroz jednu od najvećih kriza još od Velike Depresije. Islam, put sredine, niti prihvata niti odbacuje u potpunosti ove mehanizme. Naprotiv, islam se oslanja djelomično na oba, s tim što sa sobom donosi niz vrijednosti koje ne postoje niti u jednom od gore navedena dva sistema. U nastavku ćemo reći nekoliko riječi o ulozi tržišta

unutar islamskog ekonomskog sistema i stava islama prema profitu.

Vizija tržišta u islamskoj ekonomiji

Prije nego počnemo govoriti o pitanju profita u islamu, potrebno je prvo da odgovorimo na pitanje: Šta je to 'islamsko tržište' (*sūq*, množina *esvāk*)? Pod 'islamskim tržištem' misli se na tržište u kojem su trgovci uveliko usvojili islamske principe i odredbe i koji se ponašaju u skladu sa načelima šerijata.³⁹ To isto tako znači da u islamu postoje norme i etičke vrijednosti koje se odnose na ekonomsko ponašanje, bilo da se radi o pojedincu ili društvu. Prema riječima Munzir Kahfa (Monzer Kahf), primarni izvori islama, Kur'an i sunnet, zagovaraju uspostavljanje ekonomskog ponašanja na normama, moralnim vrijenostima i standardima ponašanja koje oni (Kur'an i sunnet) propisuju. Ajeti objavljeni za vrijeme mekkanskog perioda objave su formulisali osnove islamske ideologije i povlače za sobom kritiku prevladavajućih načina ponašanja. Tako, veliki dio fikhske baštine se bavi formama ekonomskog ponašanja i srodnih poslovnih odnosa.⁴⁰

Ovim načelima i pravilima ponašanja se nastoji uspostaviti jednakopravnost svih učesnika na tržištu. U kontekstu današnjeg tržišta to bi značilo uspostavljanje zabrane bilo kakvih prepreka pri ulazu ili izlazu sa tržišta te razmjenjivanje kompletnih i besplatnih informacija djelomičnom zabranom namjernog kreiranja asimetričnih informacija.

I Kur'an i sunnet odaju posebnu pažnju pravilima ponašanja. Nakon dolaska u Medinu, Muhammed, *sallallahu alejhi ve sellem*, uložio je ogromnu energiju u operacionalizaciji i implementaciji pravila vezanih za vlasnička i imovinska prava, instituciju tržišta, pravila razmjene i ugovora, kao i pravila koja uređuju proizvodnju, potrošnju, distribuciju i redistribuciju. On je također implementirao pravila koja se odnose na fiskalno poslovanje novoosnovane države, kao i pravila upravljanja.

³⁹ Abbas Mirakhor, *A Note on Islamic Economics* (Jeddah: Islamic Research and Training Institute (IRTI). IDB Prize Winners Lecture Series No. 20, 2007), 17.

⁴⁰ Monzer Kahf, "Islamic Economics: Notes on Definition and Methodology" *Review of Islamic Economics*, no. 13 (2003); Vidi isto *Al-Iqtisād Al-Islāmī [the Islamic Economics]*, 2nd ed. (Kuwait: Dār al-Qalam, 1981), 28-30.

Naime, prije pojave islama trgovina je bila najvažnija ekonomska djelatnost na Arapskom poluotoku. Nekoliko aktivnih i uspješnih tržišta se razvilo širom područja. Po dolasku u Medinu, Allahov Poslanik, *sallallahu alejhi ve sellem*, je organizirao tržište za muslimane koje je bilo strukturirano i regulisano pravilima propisanim u Kur'anu, te je proveo niz mjera koje su imale za cilj podsticanje širenja trgovine i jačanje tržišta. Za razliku od već postojećeg tržišta u Medini i drugdje u Arabiji, Poslanik, *sallallahu alejhi ve sellem*, je zabranio nametanje poreza na individualne trgovce, kao i na transakcije obavljene na ovom tržištu.

On također provodi politiku promovisanja trgovine između muslima i nemuslimana stvaranjem poticaja za nemuslimanske trgovce u i izvan Medine. Na primjer, putujući trgovci nemuslimani su smatrani gostima muslimana i kao takvima Poslanik, *sallallahu alejhi ve sellem*, je jamčio (netržišni) gubitak njihove robe. Tržište je bilo jedino ovlašteno mjesto trgovine. Njegova izgradnja i održavanje je bila dužnost države. Dokle god je bilo mjesta na postojećem tržištu, drugo tržište se nije gradilo. Poslanik, *sallallahu alejhi ve sellem*, je također odredio zaštitno područje oko tržišta i nije bilo dozvoljeno građenje objekata u zaštitnom području. Ipak, trgovina je bila dopuštena u okolici tržišta u slučaju prenatrpanosti tržišta. Isto tako, mjesto svakog trgovca na tržištu je određivano na principu ko prvi dođe, ali je to važno samo za vrijeme trajanja tog trgovinskog dana.⁴¹

Nakon osvajanja Mekke, pravila koja uređuju tržište i ponašanje učesnika su institucionalizirani i generalno primjenjivani na svim tržištima u Arabiji. Među ova pravila se ubrajaju, između ostalog: neograničenje međuregionalne ili međunarodne trgovine, uključujući slobodan uvoz i izvoz bez poreza; slobodno kretanje sirovina i proizvoda između tržišta i regija; nepostojanje barijera za ulazak ili izlazak s tržišta; informacije o cijenama, količinama i kvalitetama su morale biti poznate s potpunom transparentnošću; svaki ugovor je morao u potpunosti definisati imovinu koja je predmetom razmjene te prava i obveze svake strane kao i sve ostale uvjete i odredbe; država i njeni pravni organi su jamčili izvršenje ugovora; gomilanje robe radi podizanja cijene i kontrola cijena su zabranjeni; nije dozvoljeno ni prodavcu ni kupcu da štete interesima ostalih učesnika na tržištu; presretanje karavane

---

⁴¹ Vidi Abbas Mirakhor and Idris Samawi Hamid, *Islam and Development: The Institutional Framework* (New York: Global Scholarly Publications, 2009).

na putu prije ulaska na tržištu je zabranjeno jer bi to naštetilo interesima kako prvobitnom prodavcu tako i konačnom kupcu, itd. Sva ova pravila štite potrošače od moralnog hazarda nepotpunih, pogrešnih ili lažnih informacija. Ovi i drugi propisi, poput povjerenja, pouzdanosti i poštivanja uvjeta ugovora – značajno smanjuju transakcijske troškove i zaštićuju učesnike tržišta od rizika vezanim za svakodnevne transakcije.⁴²

Vizija islamskog tržišta se, dakle, razlikuje od vizije drugih sistema. Ova vizija tržišta je postojala širom muslimanskog svijeta i struktura tržišta je bila takva da je olakšavala praktičnu primjenu pravila ponašanja vezanih za tržište. Tako nam historija govori o specijalizovanim tržištima, kao na primjer: tržište odjeće, nakita, prehrambenih proizvoda, sirovina, itd. Ovaj način koncentracije robe na specijalizovanim tržištima je uveliko olakšalo efikasan tok informacija, superviziju tržišta i kontrolu kvaliteta robe. Međutim, važno je ovdje naglasiti da iako su tržišta postojala tokom cijele historije islama, to ne znači da je islamska ekonomija ‘tržišna ekonomija’ kako taj termin doživljavaju pripadnici neoklasične ekonomske misli. Islamska ekonomija ima daleko veći obim i ulogu u uspostavljanju ekonomske i socijalne pravde. Neoklasična ekonomija gleda na tržište kao ideologiju dok islam gleda na tržište kao instrument.⁴³ Askari *et al.* nude detaljnu razliku između ova dva pogleda na tržište kada kažu:

Tržišta također igraju ključnu ulogu u islamu, ali s jednom velikom razlikom u odnosu na konvencionalnu ekonomiju. Filozofski gledano, razlika je između pojma tržišta kao ideologije i kao instrumenta. Ova razlika je ogromna. U društvima naširoko poznatim kao “tržišne ekonomije”, tržišne norme su okosnica društvenih odnosa. Tako, lični interesi određuju tržišne norme, što diktira “racionalno” ponašanje u vidu maksimiziranja onoga što je u interesu ličnosti, usko označeno kao zadovoljstvo (korist ili profit). Tržišne norme, zauzvrat, određuju šablon preferencije pojedinaca. U islamu, s druge strane, tržište je samo instrument. Nije organizam koji određuje pravila i norme ponašanja, pa čak

⁴² Preuzeto iz Abbas Mirakhor and Edib Smolo, “The State of Islamic Finance: Post-Crisis and Future Prospects,” in *21st Annual Conference on Monetary and Exchange Rate Policy* (Tehran, Iran: Monetary and Banking Research Institute, Central Bank of the Islamic Republic of Iran, 2011); Edib Smolo and Abbas Mirakhor, “Limited Purpose Banking (Lpb) and Islamic Finance: Could Lpb Model Be Applied to Islamic Finance?,” *Humanomics (HIJSE)* 29, no. 2 (2013); Vidi također Mirakhor and Hamid, *Islam*.

⁴³ Vidi Mirakhor, *A Note*, 17-18; Vidi isto Hossein Askari et al., *Risk Sharing in Finance: The Islamic Finance Alternative* (Singapore: John Wiley & Sons (Asia), 2012), 192.

ni one vezane za svoj rad. Pravila koja određuju preferencije učesnika [na tržištu] se određuju izvan tržišta. Učesnici ih internaliziraju prije samog ulaska na tržište. Ponašanje potrošača, proizvođača i trgovaca podložno je pravilima utvrđenim izvan tržišta. Pravila poput zabrane rasipanja, prekomjerne potrošnje ili pretjeranog korištenja, zabrane raskoši i ekstravagancije, zabrane nanošenja štete ili ozljede prema bilo kome, zatim ispunjavanje ugovora, sporazuma i obećanja, kao i pouzdanost, su opća pravila ponašanja koja potrošači, proizvođači i trgovci internaliziraju prije nego što uđu na tržište.

Osim toga, postoje specifična pravila koja se odnose na razmjenu koja se odvija na tržištu, kao što su zabrana prevare i varanja, zabrana varanja na težini i mjerenju, zabrana negativnog uticanja na ponudu, zabrana gomilanja robe u iščekivanju povećanja cijene, te zabrana ograničenja protoka informacija. Sva ova pravila vode ka slobodnoj i neograničenoj interakciji ponude i potražnje. Ova pravila tako izgrađuju šablon preferencija. Osim toga, postoje pravila kojima se uređuje legitimitet i dopuštenost izvora prihoda, potražnje i ponude, jer nisu svi izvori prihoda, sve potražnje za robu i usluge i sve ponude dopuštene. Na primjer, dohodak od kamate, mita, krađe, ili kocke, nedozvoljeno prisvajanje prihoda koji pripada drugima, te ponuda i potražnja određene robe i usluga nisu dopušteni.⁴⁴

Uloga tržišta u islamskoj ekonomiji

Jedan od glavnih razloga zašto ljudi ulaze u ekonomske odnose jeste taj što ugovorne strane žele poboljšati svoje vlastito blagostanje. Da bi se to dogodilo, ugovorne strane moraju imati slobodu sklapanja ugovora. To, nadalje, podrazumijeva slobodu proizvodnje koja zahtijeva jasna i dobro zaštićena vlasnička i imovinska prava kako bi se omogućila proizvodnja i kupoprodaja. Da bi slobodno i jednostavno razmjenjivali robu i usluge, ugovorne strane trebaju mjesto za to, tj. tržište. Za efikasno funkcionisanje, tržištu su potrebna pravila ponašanja te jasan i nedvosmislen mehanizam za provedbu ovih pravila kako bi se smanjio prekomjerni rizik i neizvjesnost u transakcijama. Tržištu je također potreban slobodan protok informacija. Nadalje, da bi se učinkovitost tržišnog poslovanja povećala, povjerenje mora biti uspostavljeno među učesnicima i transakcijski troškovi se trebaju svesti

---

⁴⁴ *Risk Sharing*, 192-93.

na minimum. Endru Šeng (Andrew Sheng) sugerirše da: “Sva uspješna tržišta dijele tri ključna atributa: zaštitu vlasničkih prava, smanjenje transakcijskih troškova i visoku razinu transparentnosti.”⁴⁵ Za postizanje ovih atributa, potrebni su preduslovi i infrastruktura, uključujući:

- a. slobodu učesnika tržišta da na tržište nesmetano ulaze i izlaze, da postave vlastite ciljeve unutar propisanih pravila, da koriste načine i sredstva po vlastitom izboru kako bi postigli svoje ciljeve, te da sami biraju koga žele za svog tržišnog partnera;
- b. infrastrukturu za učesnike radi pristupa, organizacije i korištenja informacija;
- c. institucije koje omogućuju koordinaciju tržišnih aktivnosti;
- d. institucije za regulisanje i nadzor ponašanja učesnika na tržištu; i
- e. pravne i administrativne institucije za izvršenje ugovora uz razumne troškove.⁴⁶

Stav islama po pitanju profita

Ukoliko bi trgovci usvojili ova pravila ponašanja koja se od njih nalažu prema učenju islama, pitanje koje samo proizilazi jeste da li postoji zabrana profita kao motiva trgovine? Ne postoji niti jasan dokaz – bilo u originalnim izvorima islama (Kur'anu i sunnetu), ekonomskoj historiji Medine za vrijeme života Poslanika Muhammeda, *sallallahu alejhi ve sellem*, ili rukopisima muslimanskih učenjaka i *fākihā* (muslimanskih pravnika) – koji ukazuju na to da se profit kao motiv treba odbaciti dokle god se učesnici pridržavaju pravila koja su propisana za tržište.

Naprotiv, traženje *nafake* (opskrbe) – a pod time se može podrazumjeti i profitiranje – je ne samo dozvoljeno već i pohvalno. Allah dž.š. na nekoliko mjesta u Kur'anu naređuje vjernicima da traže iz blagodati kojima ih je On opskrbio. Tako na primjer, Allah dž.š. u sljedećem kur'anskom ajetu veli:

⁴⁵ Andrew Sheng, *From Asian to Global Financial Crisis: An Asian Regulator's View of Unfettered Finance in the 1990s and 2000s* (NY: Cambridge University Press, 2009), 9.

⁴⁶ Preuzeto iz Mirakhor and Smolo, “The State of Islamic Finance; Smolo and Mirakhor, “Limited Purpose Banking “.

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾

“A kad se molitva obavi, onda se po zemlji razidite i Allahovu blagodat tražite i Allaha mnogo spominjite, da biste postigli što želite.” (Petak, 10)

Isto tako, iz sunneta Poslanika Muhammeda, *sallallahu alejhi ve sellem*, jasno se da zaključiti da je islam daleko od asketizma.

Mnogi griješe kada govore o islamu ukazujući kako islam nalaže od svojih sljedbenika da se suzdrže od traženja ovosvjetskih blagodati te da je *biti siromah* draže Allahu dž.š. i da je to čin koji nas vodi u *džennet* (raj). Istina je da islam promoviše skrušenost i skromnost u svemu, kako u izvršavanju vjerskih obaveza tako i u svakodnevnom životu, pa time i ekonomskom životu čovjeka. Međutim, nije istina da Allah dž.š. traži od svojih sljedbenika da budu siromašni kako bi stekli Njegovo zadovoljstvo. Naprotiv, Allah dž.š. želi od nas da budemo jaki u svakom pogledu, pa tako i u finansijskom. Dokaza za to je mnogo, ovdje ćemo navesti one najbitnije.

Allahov Poslanik, Muhammed, *sallallahu alejhi ve sellem*, je rekao:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَابْنُ نُمَيْرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ، خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ، وَفِي كُلِّ خَيْرٍ خَيْرٌ أَحْرَضَ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ، وَاسْتَتَعَى بِاللَّهِ وَلَا تَعْجُزُ، وَإِنْ أَصَابَكَ شَيْءٌ، فَلَا تَقُلْ لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ كَذَا وَكَذَا، وَلَكِنْ قُلْ قَدَرُ اللَّهِ وَمَا شَاءَ فَعَلَ، فَإِنَّ لَوْ تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ»

Od Ebu-Hurejre, radijallahu anhu, se prenosi da je Allahov Poslanik, *sallallahu alejhi ve sellem*, rekao: “Jak vjernik je bolji i Uzvišenom Allahu draži od nekog vjernika, a dobro je i u jednom i u drugom. Žudi za onim što će ti koristiti, traži pomoć od Allaha i nemoj klonuti. Ako ti se šta dogodi, ne govori: – Da sam uradio tako i tako bilo bi tako i tako – već reci: – Allah je dosudio i učinio što je htio, jer ono – da sam – šejtanu otvara mogućnost djelovanja.”⁴⁷

Često ćemo naići na one koji tumače ovaj hadis govoreći da se pod pojmom

⁴⁷ Hadis br. 1840 u El-Munziri, *Muslimova Zbirka Hadisa: Sažetak*, trans. Muhamed Mrahorović, et al. (Sarajevo: El-Kalem, 2004), 825; Vidi također hadis br. 20173 u Al-Bayhaqī, *Al-Sunan Al-Kubrā*, 3 ed., vol. 10 (Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyyah, 2003/1424H), 152; Hadis br. 79 u Ibn Mājah, *Sunan Ibn Mājah*, 2 vols., vol. 1 (Dār al-Ihyā’ al-Kutub al-‘Arabiyyah, n.d.), 31.

‘jak vjernik’ misli na fizičku snagu. Međutim, imajući na umu rječitost Allahovog Poslanika, *sallallahu alejhi ve sellem*, koji bi sa malo riječi mnogo toga rekao, onda s pravom možemo reći da je to slučaj i sa ovim hadisom. Naime, pod pojmom ‘*kuṣvet*’ ili snaga u ovom hadisu se misli na snagu općenito. Prema tome, obrazovan vjernik je bolji od neobrazovanog, fizički snažniji vjernik je bolji od slabića, inteligentan vjernik je bolji od prosječno obrazovanog vjernika, pa tako i bogat vjernik je bolji od siromaha. U obojici, svima njima, je dobro jer su muslimani, al’ se prednost daje ovom prvom jer je on od veće koristi kako za sebe i svoju porodicu tako i za cijelu zajednicu. Bogat vjernik je u stanju pomoći siromašne u zajednici. Obrazovan vjernik je u stanju educirati druge vjernike, itd.

Nadalje, hadis nalaže da žudimo za onim što će nam koristiti i da pri tome tražimo pomoć od Allah dž.š. Pa zar nam imetak i bogatstvo neće pomoći u približavanju Allahu dž.š. i sticanju Njegovog zadovoljstva? Pa kako onda možemo haramiti (zabranjivati) sticanje imetka i profitiranje na šerijatski dozvoljen način? Dakle, sticanjem imetka vjernik je u stanju da pomogne – prije svega – sebe i svoju porodicu u izvršavanju Allahovih dž.š. obaveza kao i da druge pomogne, a time se zaista stiče Allahovo dž.š. zadovoljstvo. Prema tome, dokle god vjernik izvršava Allahove dž.š. naredbe i kloni se Njegovih zabrana, vjernikovo uživanje u blagodatima njegovog Gospodara je jedan vid zahvale Njemu i to mu niko ne može osporiti.

Isto tako, evidentno je i to da je Muhammed, *sallallahu alejhi ve sellem*, konstantno učio dovu Allahu dž.š. da ga sačuva od nevjerništva (*kufr*) i siromaštva (*fakr*) riječima:

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرْحِ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ دَرَّاجِ بْنِ أَبِي السَّمْحِ، عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ» فَقَالَ رَجُلٌ: وَيَعْدِلَانِ؟ قَالَ: «نَعَمْ»

Od Ebu-Seida Hudrija, radijallahu anhu, se prenosi da je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, govorio: “Allahu moj, utječem Ti se od kufra (nevjerovanja) i fakra (siromaštva)!” Pa ga je neki čovjek upitao: “Jel to isto (jel fakr isto što i kufr)? – Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je odgovorio: “Da.”⁴⁸

⁴⁸ An-Nasā’ī, *As-Sunan as-Sugrā Li an-Nasā’i*, 2 ed., 9 vols., vol. 8 (Halab: Maktab al-Matbū’at al-Islāmiyyah, 1986/1406H), 267.

Jedan od razloga zašto je Muhammed, *sallallahu alejhi ve sellem*, učio ovu dovu jeste i taj što je htio da skrene pažnju svome *Ummetu* na ovu negativnu pojavu među ljudima. Isto tako može se zaključiti da je osoba koja je siromašna podložna gubitku vjere u Allaha dž.š. i može lahko da napusti islam. Prema tome, ovaj hadis nam nedvojbeno ukazuje na stav islama prema siromaštvu. To je nešto čega se trebamo kloniti i od čega trebamo tražiti zaštitu i utočište kod Allah dž.š. kao što je to radio Njegov Miljenik, Muhammed, *sallallahu alejhi ve sellem*.

Prema tome, težnja za sticanjem blagostanja na ovom svijetu, ostvarivanjem profita putem trgovine ili drugim legitimnim sredstvima, je ne samo dozvoljeno u islamu već i pohvalno. Ne postoji ni jedan dokaz u Kur'anu ili sunnetu Poslanika, *sallallahu alejhi ve sellem*, koji to zabranjuje ili koji zagovara neku vrstu isposništva. Islam, dakako, zagovara skromnost, umjerenost i pravednost u svakom smislu. Ipak, ova skromnost ne znači da neko ne može biti bogat, jer osoba može biti i bogata, a istovremeno da bude i pobožna. Najbolji primjer je Ebu-Bekr Es-Siddik, *radijallahu anhu*, koji je bio izuzetno bogat i koji je sav svoj imetak udijelio za potrebe islama i muslimana.

KAPITALIZAM, SOCIJALIZAM I ISLAMSKI EKONOMSKI SISTEM

Ukratko, islamski ekonomski sistem nije ni kapitalistički, niti socijalistički (komunistički), nego je kombinacija dobrih osobina ova dva sistema. To je sistem koji se zalaže za raspodjelu prirodnih resursa i bogatstva među što većim brojem ljudi (tj. zabranjuje nepotrebno gomilanje i koncentraciju bogatstva kod malog broja ljudi).⁴⁹ Drugim riječima, islam ne dozvoljava profiterstvo i gomilanje zaliha kako bi cijena porasla jer je sve to strogo zabranjeno u islamu.

Glavna odlika islamskog ekonomskog sistema koja ga razlikuje od ova dva ekstremna, jeste ta da je islamski ekonomski sistem podložan moralnim

---

⁴⁹ "Plijen od stanovnika sela i gradova koji Allah Poslaniku Svome daruje pripada: Allahu i Poslaniku Njegovu, i bližnjim njegovim, i siročadi, i siromasima, i putnicima – da ne bi prelazilo iz ruku u ruke bogataša vaših; ono što vam Poslanik kao nagradu *dā* – to uzmite, a ono što vam zabrani – ostavite; i bojte se Allaha jer Allah, zaista, strahovito kažnjava." (Kur'an, El-Hašr, 59:7).

i etičkim normama koje ne postoje u druga dva sistema.⁵⁰ “Islam je” – prema riječima Murada Hofmana (Hofmann) – “usmjeren ka moralnim aspektima ekonomske sfere, što čini osnovu njegovog stava prema socijalnom sistemu u cjelini. On je prvenstveno zainteresiran za ekonomsku etiku vjernika kao proizvođača, prodavca i potrošača.”⁵¹ Hofman, pozivajući se na Ziauddina Sardara, dalje veli: “Islam može stati iznad oba ova sistema kao jedina ideologija koja dovodi pojedinca i državu u harmoničan odnos, i kao sistem koji je već u Medini, prije 1400 godina, osigurao stupanj socijalne i ekonomske pravde o kojem je Marks mogao samo sanjati.”⁵²

U islamu, kolektivni i individualni interesi se međusobno dopunjuju mada Islam, kada dođe do sukoba između ove dvije strane, daje prednost kolektivnom interesu nad privatnim ili individualnim interesima. Prema tome, ekonomska sloboda pojedinca je priznata u islamskom ekonomskom sistemu sve dok je u skladu sa šerijatskim normama.

S druge strane, kapitalistički sistem je individualistički, dok u komunističkom ekonomskom sistemu sloboda pojedinca nije uopće priznata. Prvi daje prvenstvo pojedinačnom interesu, dok drugi stavlja interese društva iznad interesa i prava pojedinaca općenito.⁵³ Zbog svega ovoga, islamski ekonomski sistem je zlatna sredina između ova dva ekremna sistema. U tome se, u suštini, i ogleda superiornost islama, pa tako i islamske ekonomije. Sve ovo nam ukazuje na potrebu za novom paradigmom koju islamski ekonomski sistem nosi sa sobom. U nastavku govorimo o ovoj temi.

SAŽETAK

Iz svega do sada gore navedenog možemo zaključiti da islamska ekonomija ne može nikako biti odvojena od islama kao religije. Islamska ekonomija crpi svoje znanje i vrijednosti iz islama. Islam je kompletan način života, sistem, a islamska ekonomija je samo jedan dio tog sistema te je usko povezana i

⁵⁰ Sadeq, “Thoughts,” 34.

⁵¹ Murad Hofmann, *Islam Kao Alternativa*, trans. Behija Mulaosmanovic-Durmišević (Zenica: Bemust, 1996), 116.

⁵² *Islam Kao Alternativa*, trans. Behija Mulaosmanovic-Durmišević (Zenica: Bemust, 1996), 118.

⁵³ Sadeq, “Thoughts,” 35.

zavisi od sistema. Uprkos tome, islamska ekonomija je još uvijek nauka o donošenju odluka (biranju). Zbog oskudnosti resursa, koju islam djelomično prepoznaje, čovjek je primoran da donosi odluke s obzirom da ne može da posjeduje sve. Da bi postupio ispravno i donio pravu odluku, čovjek mora posjedovati znanje. Za donošenje ekonomskih odluka u islamskoj ekonomiji čovjek ima na raspolaganju dva izvora znanja. Jedan je znanje koje dolazi iz Kur'ana i sunneta Poslanika Muhammeda, *sallallahu alejhi ve sellem*, i "ovo znanje je božansko znanje i otjelovljeno je u ekonomskom sistemu." Do drugog izvora znanja dolazi se putem intelektualnih sposobnosti i čula (*'aql*), što je poznato i kao ekonomska teorija. Na neki način, ekonomska teorija objašnjava i predviđa, ali je moguća samo onda kada je ekonomski sistem implementiran.⁵⁴

---

⁵⁴ Rosly, *Critical Issues*, 10.